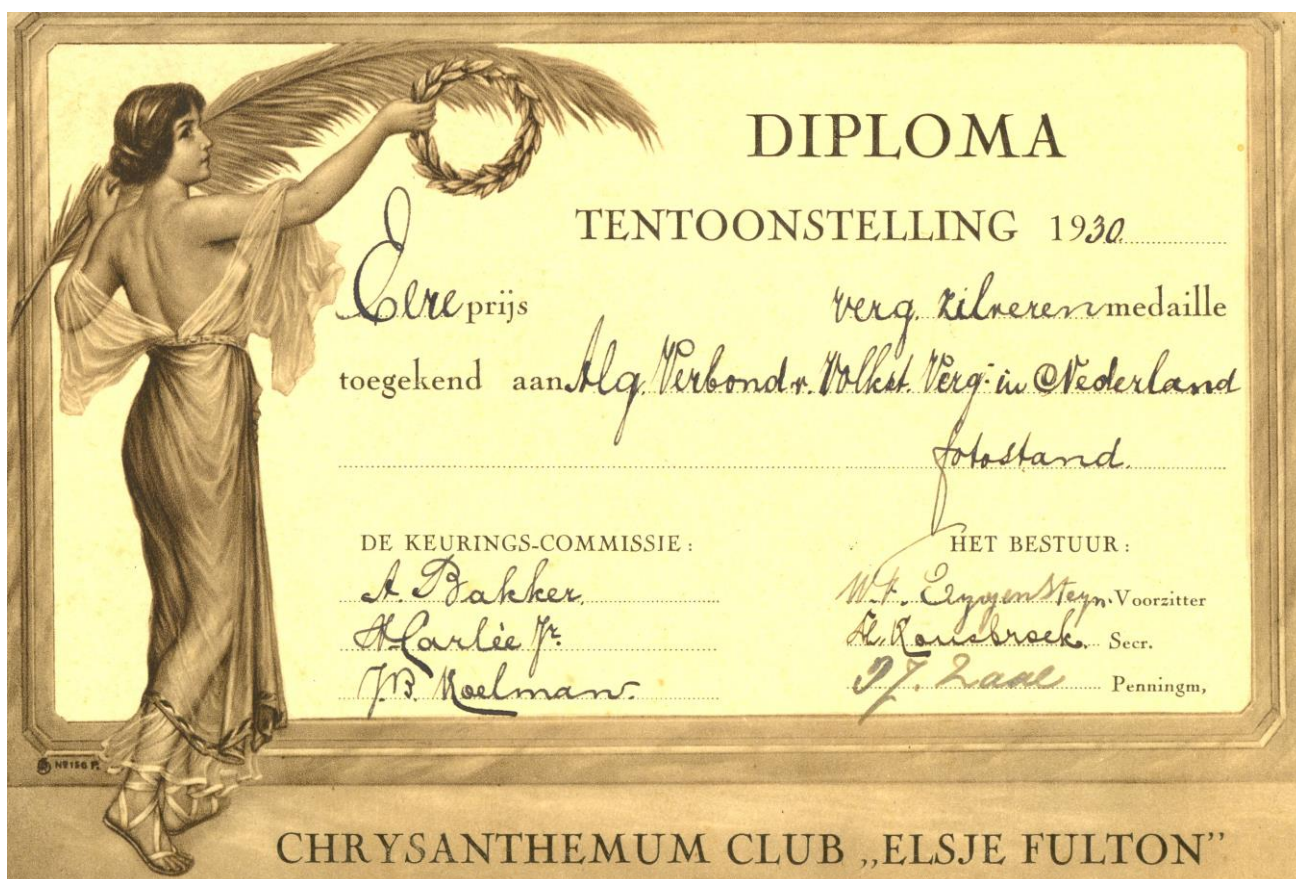

Het Algemeen Verbond van Volkstuindersverenigingen in Nederland: 1928 – 2012

Een kleine eeuw inzet en organisatie in het volkstuinwezen

Colofon

- Onderzoeker:
- Niels Wildschut, Taal- en Cultuurstudies, 3506851
- Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht, 2012

- Opdrachtgever:
- AVVN
- Vogelvlinderweg 50
3544 NJ Utrecht
- 030 670 1331
- info@avvn.nl
- www.avvn.nl
- Stagebegeleider vanuit het AVVN: Herman Vroklage

- Begeleidend docent:
- Drs. Fia Dieteren
- Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Faculteit Geesteswetenschappen,
Universiteit Utrecht
- F.dieteren@uu.nl

- Projectbegeleider:
- Drs. Joleen Schipper
- Kennispunt Geesteswetenschappen, Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht
- Kennispunt.gw@uu.nl
- www.uu.nl/gw/kennispunt

- Inhoudelijk advies van experts:
- Drs. Frans Zantkuijl, socioloog, verrichtte tussen 1970 en 1974 onderzoek naar het
volkstuinwezen
- Herman Vroklage, communicatieadviseur AVVN

Deze publicatie is het resultaat van een onderzoeksstage en is tot stand gekomen in een samenwerking van het AVVN met het Kennispunt Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht.

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. De oprichting	5
De weg naar zelfstandigheid	6
Toegenomen belangen.....	9
De oprichting van het AVVN.....	14
2. De jaren '30	15
De organisatiegraad verhogen	16
Drie doelstellingen	19
De economische crisis	22
3. De Tweede Wereldoorlog	25
Stimulering vanuit de overheid	28
De volkstuin in de voedselvoorziening.....	31
4. De Wederopbouw	33
Afbouw en opbouw	34
Opvoedende en huishoudelijke speerpunten	37
Politiek en rechten	39
5. De verzorgingsstaat	43
Welvaart op de volkstuin	44
De volkstuin in de stadsuitbreiding.....	47
6. Een nieuwe wind: aanpassen om te overleven.....	54
Slot.....	60
Ontwikkeling ledental AVVN	62
Bibliografie	63

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van een tien weken durende onderzoeksstage naar de geschiedenis van het Algemeen Verbond van Volkstuindersverenigingen in Nederland, die ik als bachelor student Taal- en Cultuurstudies aan de Universiteit Utrecht heb onderzocht. De geschiedenis van het AVVN, die aanvang neemt in de jaren twintig van de twintigste eeuw en eindigt in het heden, kon in de genoemde periode niet tot in de kleinste details uitgeplozen worden. De bedoeling van dit verslag is dan ook om een globaal historisch overzicht te geven van het verleden van het verbond, om zo een beter beeld te verschaffen van de positie van de organisatie in heden en verleden. Als leidraad zijn per periode de belangrijkste politieke en sociaaleconomische ontwikkelingen gekozen waar het algemeen verbond op diende te reageren en anticiperen. Een verhaal heeft zich zo ontvouwen van een organisatie die opgericht is uit de behoefte aan zelfstandigheid van een bevolkingsgroep, en die zich vervolgens, om voor de belangen van haar leden en het welzijn van het verbond op te komen, telkens heeft gericht op de vragen van de tijd.

Als rapporteur van dit verhaal heb ik van verschillende personen bijstand gekregen. Mijn dank gaat daarom uit naar Herman Vroklage, die mij als communicatieadviseur bij het AVVN in dit project begeleid heeft, mijn werk van veel nuttig commentaar heeft voorzien en mij bovendien als ervaringsdeskundige van veel nuttige informatie heeft voorzien. Daarnaast heb ik vanuit de Universiteit Utrecht hulp ondervonden: drs. Fia Dieteren, docent bij de afdeling Economische en Sociale Geschiedenis, wil ik bedanken voor de goede raad bij het opstarten van dit project en voor de vele welkome feedback. Vanuit de Universiteit Utrecht heb ik ook begeleiding gekregen van Joleen Schipper voor het Kennispunt Geesteswetenschappen, waarvoor veel dank. Dit Kennispunt, onderdeel van de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht, heeft aan de basis gestaan van dit onderzoek, door een kandidaat te vinden voor de uitvoering van de onderzoeksopdracht van het AVVN en door het gehele proces te begeleiden. Ten slotte wil ik bedanken drs. Frans Zantkuijl voor zijn medewerking aan dit onderzoek door de bereidheid tot een zeer nuttig gesprek, Ale Sierksma en Ad van der Linden voor deze zelfde bereidheid, ook al is het er helaas niet van gekomen, en het gehele AVVN kantoor voor de behulpzaamheid en de prettige werkomgeving.

Niels Wildschut, 21 maart 2012

1. De oprichting

'De volkstuin als ontspanningsplaats voor heel het gezin moet zijn recht van bestaan verkrijgen. De schouders er onder en vooruit.'¹

De Volkstuin, maart 1929.

Het Algemeen Verbond van Volkstuindersverenigingen in Nederland (AVVN) is in 1929 opgericht door een aantal volkstuinverenigingen uit verschillende plaatsen. De Amsterdamse Bond van Volkstuinders, die al langer het belang van een nationale bond beklemtoonde, had deze verenigingen bij elkaar geroepen. Om te kunnen begrijpen welk belang de volkstuinders uit de verschillende steden zagen in de stichting van een landelijke organisatie, is het belangrijk om een aantal ontwikkelingen onder de loep te nemen die speelden in de jaren voor de oprichting. Hoe zag het verenigingsverband van het volkstuinwezen eruit voor de oprichting van het algemeen verbond? Wie waren de volkstuinders, uit welke laag van de samenleving kwamen zij? Waarom besloten ze de krachten te bundelen en voor zichzelf op te komen in een landelijke organisatie?

De volkstuin had in de jaren '20 van de vorige eeuw een andere plaats in de samenleving dan nu, net zoals de toenmalige volkstuinder niet dezelfde was als de huidige. Dit had alles te maken met de toestand van de samenleving als geheel: de volkstuin, toen nog arbeiderstuin genoemd, speelde daarin immers een bepaalde rol. De verandering van deze rol zorgde ervoor dat de volkstuinder zich anders op ging stellen in de organisatie van het volkstuincomplex waar zijn tuin deel van uitmaakte.

¹ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 7 (Amsterdam 1929) 3.

De weg naar zelfstandigheid

Voor de Eerste Wereldoorlog heette de volkstuin arbeiderstuin, een vorm van liefdadigheid van de burgerlijke klasse. In 1838 werden in Nederland vanuit deze motieven voor het eerst volkstuintjes verhuurd. In het kader van de bestrijding van de armoede en het beschavingsoffensief maakten particulieren en verenigingen stukken grond vrij die arbeiders tegen een lage huur konden bewerken.² Het idee hierachter was dat de arbeider zo na zijn werkdag verder in zijn eigen onderhoud kon voorzien, dat de zorg voor de tuin het gezin bij elkaar zou houden, én dat deze nieuwe verantwoordelijkheid hem minder snel naar de fles zou laten grijpen. In de Eerste Wereldoorlog maakten de gemeenten grote stukken tuingrond vrij om het voedseltekort tijdens de langdurende oorlog tegen te gaan. Na de oorlog veranderden zowel de manier van beheren van de terreinen als het tuinieren zelf. De volkstuincomplexen die bleven bestaan toen het voedseltekort voorbij was, kregen een andere aanblik.

De tuinder die zijn stukje grond kreeg uit liefdadigheid, had geen medezeggenschap in de organisatie en de inrichting van het complex. Hij mocht immers blij zijn met de gulle gift die hij ontving van de burgerlijke bovenlaag. Toen gemeenten in de Eerste Wereldoorlog volkstuinten begonnen te verhuren, veranderden de verhoudingen. De huurders van deze gemeentelijke volkstuinten begonnen zich te verenigen, eerst informeel, en vervolgens in Amsterdam in een officiële vereniging van volkstuinders zelf, de Bond van Huurders van Volkstuinten (later Bond van Volkstuinders), die opgericht werd in 1917. Voor deze stap richting vereniging had men hele praktische motieven: de begaanbaarheid van de paden verbeteren en samenwerken in het vervoer van materiaal van en naar de complexen.³ Al snel stelden de Amsterdammers zich echter ruimere doelen: de Bond ging gehele complexen van de gemeente huren en ging strijden voor behoud van die complexen bij naderende stadsuitbreiding.⁴ Verder regelde de Bond van Volkstuinders centrale inkoop, organiseerde hij tentoonstellingen en tuinkeuringen en gaf hij een orgaan uit. Hierin konden de leden lezen over verenigingsactiviteiten, bestuursaangelegenheden en manieren om beter te tuinieren.⁵

Deze oprichting van een eigen vereniging stond niet op zichzelf. De arbeider die eerst blij moest zijn met de hulp van de hogere klasse, werd mondiger en liefdadigheid werd niet meer gezien als uitweg uit de problemen van de arbeidersklasse. Door zelf in verenigingsverband op te komen voor de eigen belangen probeerde de arbeider uit zijn armoedige situatie te komen. Bovendien waren veel tuinders het zat geen inspraak te hebben in de organisatie van het complex, vooral wanneer die organisatie te wensen overliet.⁶ Andere plaatsen, zoals bijvoorbeeld Haarlem, Schiedam, Utrecht, Gouda, Groningen en Den Haag volgden Amsterdam dan ook in de oprichting van huurdersverenigingen van

² W.H. Vermooten, 'Sociale aspecten van het Volkstuinwezen', in: B.M. van Griethuysen (red.), *De betekenis van het volkstuinwezen in Nederland* (Den Haag 1958) 5.

³ F. Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin: een empirisch-sociologische studie over het volkstuinwezen* (Amsterdam 1974) 26.

⁴ Ibidem, 26, 37 en Jansen, L., *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen in Amsterdam*. Uitg. t.g.v. het 50-jarig Jubileum van de Bond van Volkstuinders (1967) 37.

⁵ Ibidem, 37.

⁶ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* (1977) 49.

zelfstandige tuinders.⁷ De oprichting van de eerste volkstuintersverenigingen past dus in de tijd. In 1917 werd namelijk het algemeen kiesrecht voor mannen ingevoerd, en in 1919 verkregen ook vrouwen kiesrecht en werd de 8-urige werkdag ingevoerd.

De opgerichte volkstuintersverenigingen namen behalve van de gemeenten ook van de liefdadigheidsinstellingen het beheer van de terreinen over. Beide partijen zagen hier overigens weinig bezwaar in: de gemeenten waren vooral blij met het werk en de kosten die hen uit handen werden genomen, en de personen en instanties die uit liefdadigheid volkstuinters hadden uitgegeven, konden de emancipatie van de groep mensen die ze hielpen alleen maar toejuichen.⁸ De 'morele en materiële verheffing' van de arbeiders was immers hun doel geweest.

Liefhebberij

De zojuist beschreven overgang van liefdadigheid naar zelfbestuur had een belangrijk gevolg voor de houding van de tuinders. Nu hij normaal huur betaalde voor zijn stuk grond, werd het voor de volkstuinters belangrijk dat de kosten er door de oogst ook volledig uit werden gehaald.⁹ Daarom wordt dit nieuwe type tuin de utilitaire tuin, of ook wel nuttigheids- of nutstuin genoemd. De volkstuinters als vorm van liefdadigheid wordt de charitatieve tuin genoemd. Deze onderscheiden zullen in het verloop van de geschiedenis van het AVVN vaker een rol spelen, en het is daarom belangrijk om ze hier in het begin te noemen. In de hier behandelde jaren '20 trad echter alweer snel een nieuwe ontwikkeling op in de functie van de volkstuinters. Deze ontwikkeling leidde tot de geleidelijke opkomst van een derde type volkstuinters: de recreatieve tuin. Deze overgang zorgde voor een verandering van de positie van de volkstuinters en een toename van het belang van een landelijk verbond.

In 1921 werd, wederom in Amsterdam, het sein gegeven voor een nieuwe functie van de tuin.¹⁰ Toen werd namelijk aan de tuinders toestemming gegeven om naast de aardappelen en groente die in de oorlog zo hard nodig waren geweest, ook andere gewassen te verbouwen, zoals sierplanten en fruit. Bovendien mocht op de tuin een huisje gebouwd gaan worden waar spullen in opgeborgen konden worden, maar wat ook kon dienen ter ontspanning.¹¹ Om deze toestemming had de bond in 1919 gevraagd in een brief aan de gemeente, waardoor duidelijk is dat het verbod op sierplanten en fruit nog stamde uit de oorlog. In de brief verwoordde het bondsbestuur de nieuwe functie van de tuin als volgt: 'De volkstuinters moet de plaats worden, waar de liefhebber van de natuur met vrouw en kinderen zich door tuinen kan ontspannen (...)'.¹²

⁷ C.L.W. Ruys, *Het belang van de volkstuinters: rapport van de commissie volkstuinterswezen* ('s-Gravenhage 1958) 10.

⁸ Chris van der Sluijs, 'Volkstuinters in Nederland. Spitten naar de wortels' in: *Het jaarboek Nederlands Openluchtmuseum vol 6 (2000) 89*.

⁹ E. Hüner, *Volkstuinters in Lelystad* (Lelystad 1979) 10.

¹⁰ Ibidem, 10.

¹¹ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinterswezen* 58.

¹² Brief van Bond van Volkstuinters aan het College van Burgemeester en Wethouders te Amsterdam, 20 oktober 1919. Weergegeven in: Ibidem, 58.

De tuinder ging het onderhouden van zijn stuk grond meer als hobby zien dan als een bezigheid uit economische noodzaak. Tuinieren werd liefhebberij, en de tuin werd een prettige plek om te verblijven buiten het stadsgewoel. Nu de liefdadigheid uit zicht was geraakt en de volkstuinters hun eigen boontjes dopten, kwam langzaamaan ook het economische nut van de volkstuin op het tweede plan te staan. Op deze manier gingen de toename van het zelfbestuur, de verbeterde sociaaleconomische situatie van de arbeiders en de afname van het economische belang van de volkstuin hand in hand.

Ondanks deze vernieuwing in 1921, is het niet zo dat er een paar jaar later geen nutstun meer bestond. Naast de nieuwe sierplanten, bleven aardappelen en groenten verbouwd worden als extra bron van voedsel. De ontwikkeling naar volkstuintieren als recreatie verliep dus heel geleidelijk en zou zich pas na de Tweede Wereldoorlog nadrukkelijker manifesteren. Toch gaf de opkomst van het tuinieren als liefhebberij in ieder geval aan dat de arbeiders het beter hadden dan voor de Eerste Wereldoorlog. Sinds de invoering van de 8-urige werkdag hadden zij meer vrije tijd terwijl de lonen ook omhoog waren gegaan. Het volkstuinpark werd nu overigens niet meer alleen bevolkt door arbeiders. Ook andere beroepsgroepen, zoals lage kantoorbeambten, begonnen te tuinieren, zodat de arbeiderstun met recht meer een volkstun werd.¹³ Het onderhouden van de tun gaf veel stedelingen de kans om actief in de natuur bezig te zijn en in aanraking te komen met haar grillen, en zo te ontsnappen aan hun eentonige 'gemechaniseerde' beroepsleven.¹⁴

¹³ Hüner, *Volkstuinen in Lelystad* 10.

¹⁴ W.H. Vermooten, 'Sociale aspecten van het Volkstunwezen', in: B.M. van Griethuysen (red.), *De betekenis van het volkstunwezen in Nederland* (Den Haag 1958) 8-9.

Toegenomen belangen

De nieuwe recreatieve functie van de volkstuin had tot gevolg dat het nog belangrijker werd dat het complex niet zomaar opgeheven kon worden. Zo is het voortbestaan van het complex belangrijker wanneer het bij een tuin niet meer alleen om de opbrengst van de eerstvolgende oogst draait. De inrichting van een tuin als siertuin is een onderneming waarvan het de bedoeling is om er nog jarenlang plezier van te beleven. Daarnaast waren de huisjes die nu in de tuinen gebouwd werden een flinke investering voor de huurder. Ze waren feitelijk alleen het bouwen waard wanneer het behoud van de plek voor langere tijd zeker was. De recreatieve tuinen werden bovendien groter, en daarmee duurder. Op deze manier werd het zekere behoud van de grond belangrijker voor de volkstuinders, en daardoor hadden ze meer reden om zich te organiseren en samen voor dit belang op te komen.

De Bond van Volkstuinders Amsterdam

Zoals eerder aangegeven, ontstond in Amsterdam voor het eerst een zelfstandige vereniging van volkstuinders die niet alleen voor de eigen belangen opkwam, maar ook probeerde de 'cultuur te verbeteren'.¹⁵ Dit gebeurde onder andere door een maandblad uit te geven. Naast officiële mededelingen en tuinbouwtips, bevatte dit blad verschillende rubrieken waaruit valt af te leiden dat de bond een echt verenigingsleven kende. Zo werd verslag gedaan van gezamenlijke filmbezoeken en uitvoeringen van de Mannen-Zangvereniging van de bond, had 'Tante Trudy' een rubriek voor de kinderen en werd men opgeroepen om mee te gaan op gezamenlijke reisesjes. Verder werd in het blad vaak aangespoord om 'propaganda' uit te dragen voor het volkstuinwezen en opgeroepen tot 'eendrachtig en onvermoeid streven' als bond, onder de spreuk 'Eendracht maakt Macht!'¹⁶

Vanuit deze bond kwam het initiatief voor de oprichting van de landelijke organisatie, waarvan het kantoor zich in Amsterdam zou vestigen en waar een groot aantal personen van de Amsterdamse bond in het bestuur plaats zou nemen. Ook ging het maandblad van de Bond van Volkstuinders na de oprichting van de koepel dienen als orgaan van de landelijke organisatie. De Amsterdamse bond heeft dus een zeer nadrukkelijke rol gespeeld in de landelijke organisatie van de volkstuindersverenigingen. Toch hadden de verenigingen gezamenlijke belangen, en waar in andere plaatsen het volkstuinwezen nog niet in gemeentelijke bonden georganiseerd was, werd men door de oprichting van een landelijke organisatie aangespoord om ook op gemeentelijk niveau de samenwerking te vergroten.¹⁷

¹⁵ Ruys, *Het belang van de volkstuinen* 10.

¹⁶ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 10 (Amsterdam 1929) 10.

¹⁷ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 43.

Aanzet tot oprichting

Voordat in 1928 het initiatief werd genomen om tot landelijke organisatie te komen, werd in Nederland al twee keer eerder geprobeerd om een centrale organisatie op te zetten. Deze pogingen waren echter nog afkomstig van instellingen die de tuingrond beschikbaar stelden; nog vanuit de liefdadigheid. De eerste inspanning werd geleverd door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, de organisatie die het grootste aandeel had in het beschikbaar stellen van arbeiderstuintjes. In 1913 riep zij een vergadering bijeen, stelde een rapport op over het volkstuinwezen in Nederland en richtte in 1915 een Centraal Bureau op. Door de Eerste Wereldoorlog veranderde de situatie echter zodanig dat het rapport zijn relevantie verloor. De uitgave van volkstuinen door de gemeenten gaf een andere richting aan het volkstuinwezen, waardoor het bureau weinig voor elkaar heeft gekregen en een stille dood is gestorven.¹⁸

Een tweede poging werd in 1921 ondernomen, toen de minister die de leiding had over onder andere het departement van Landbouw 10.000 gulden had begroot voor de Nederlandse volkstuinen. Om deze besteding op de juiste manier te verdelen, achtte hij advies nodig vanuit een Centraal Bureau. Uit verschillende steden werden verenigingsmensen gevraagd, en een commissie werd ingesteld die het Centrale Bureau moest gaan oprichten. Nog voor de commissie hier echter mee klaar was, werd op de begroting bezuinigd en was er geen geld meer om te besteden, waardoor de op handen zijnde oprichting zinloos werd.¹⁹ Op deze manier gebeurde het twee keer dat van de plannen van de goedbedoelende instellingen niets terecht kwam. Bovendien hadden deze projecten tot gevolg dat de Amsterdamse bond zijn eigen plannen voor een congres van volkstuinverenigingen om een zelfstandige landelijke organisatie te starten voorlopig opgaf.²⁰

Toch stonden de volkstuinders niet onverschillig tegenover zelfbestuur en het opkomen voor de eigen belangen, ook op landelijk niveau. De ontwikkelingen op de volkstuinen vroegen om een sterkere positie van de sector, terwijl in grote delen van het land de organisatie gebrekkig was en de samenwerking tussen de verenigingen minimaal.²¹ Na eerdere mislukte aanzetten, nam de Amsterdamse Bond van Volkstuinders in de loop van 1928 opnieuw het initiatief voor een landelijke organisatie. Het bestuur verzond brieven naar rond de vijftien bij de bond bekende verenigingen om ze uit te nodigen voor een conferentie in oktober in Amsterdam. Tien daarvan stuurden bevestigingen, maar andere reacties kwamen te laat binnen, waardoor de conferentie uitgesteld moest worden. Een reden voor dit uitstel was ook om de volkstuinders in gemeenten, waar nog geen vereniging bestond, de tijd te geven om hier de voorbereidingen toe te treffen.²² Dit zegt iets over het gebrek aan organisatie in sommige gemeenten ten tijde van de oprichting van de landelijke bond. Waar men zich in de ene stad op het standpunt stelde dat de oprichting van een algemeen verbond al te lang op zich had laten wachten, hadden in andere plaatsen de complexen zelf nog geen eigen vereniging.

Lang duurde het uitstel echter niet, want op tweede kerstdag van datzelfde jaar werd de conferentie alsnog gehouden. De bond nodigde niet alleen de bij hem bekende verenigingen uit, maar probeerde

¹⁸ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 132.

¹⁹ Ibidem, 132 en Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 42.

²⁰ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 132.

²¹ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 41.

²² Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 133.

er een echt nationaal verbond van te maken door in verschillende kranten stukjes te laten plaatsen met de volgende tekst of een tekst van dezelfde strekking:

In Hotel Krasnapolsky was het dus dat deze en de volgende vergaderingen plaats zouden vinden. Het aantal verenigingen dat vertegenwoordigd werd, bleef bij tien, met een gezamenlijk ledental van 3000 à 4000 leden, 'terwijl evenzoveel blijken van sympathie met het doel hadden betuigd', zo was na afloop in het maandblad van de Bond van Volkstuinders, *De Volkstuin*, te lezen.²³ Op het programma stond, naast de huishoudelijke procedures, de bespreking van de wens om meer contact te hebben om zo het belangrijkste doel, namelijk bestaanszekerheid van de volkstuinen te bereiken. Verder zou besproken worden welke vorm van organisatie het beste paste bij de op te zetten landelijke organisatie. In het nummer van *De Volkstuin* dat in de maand voor de conferentie verscheen, gaf de Amsterdamse bond zijn motieven prachtig weer:

'Spreken wij den wensch uit dat de pogingen door ons bestuur in deze verricht moge slagen en dat daardoor een krachtige actieve landelijke Volkstuinbeweging in het leven geroepen zal worden, zoodat in elke plaats van eenige beteekenis volop gelegenheid komt om bloemen en planten te kweken als ontspanning op de volkstuinen, die goed zijn ingericht, en waaraan een blijvende plaats is verzekerd, die op hun streven alle hulp, zoowel moreele als financieele, (waarop zij krachtens hun algemeen nut recht hebben,) wordt toegekend.'²⁴

Opvallend is dat volkstuinieren vooral als een 'ontspanning' werd gezien. Het verbond zag zich dus blijkbaar al echt als een vereniging van hobbyisten.

²³ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 5 (Amsterdam 1929) 12.

²⁴ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 4 (Amsterdam 1928) 2-3.

Vorbereidingen

Wat kwam er terecht van deze wens van de Bond van Volkstuinders? Tijdens de vergadering op tweede kerstdag 1928 kwam men tot de conclusie dat een landelijke organisatie van volkstuinders noodzakelijk is, dat volkstuinen definitieve plaatsen moeten hebben en aan algemene eisen moeten kunnen voldoen. Verder werd geconcludeerd dat volkstuinen het recht van bestaan hebben en door de wet dienen te worden beschermd, en dat de overheid het instituut volkstuinen moreel en financieel behoort te steunen. Tenslotte werd besloten dat de federatieve vorm van organisatie, waarbij de aangesloten verenigingen hun zelfstandigheid behouden, het meest geschikt is voor het landelijke verbond.²⁵ Om deze besluiten te realiseren, werd een commissie benoemd die de statuten en reglementen voor het verbond moest opstellen. Verder werd voorgesteld dat een volgende vergadering op Hemelvaartsdag zou worden gehouden om de opgestelde statuten te bespreken en om een bestuur te kiezen.²⁶

In de tussentijd ging de commissie aan de slag; het februarinummer van *De Volkstuin*, dat naar alle deelnemende verenigingen in het land werd verstuurd, bevatte haar resultaten. Daarin werd aangekondigd dat het volgende congres op Hemelvaartsdag, 9 mei 1929 zou zijn. Als naam voor de organisatie werd 'Algemeen Verbond van Volkstuinders Vereenigingen in Nederland' voorgesteld, de naam die het inderdaad zou gaan worden. Verder werd een begroting samengesteld, werden de dagelijkse activiteiten van het verbond benoemd en werden de doelstellingen als volgt opgesteld:

1. Het verkrijgen van wettelijke bescherming van de volkstuinen.
2. De cultuur te verbeteren en daardoor de volkstuinen op een hoger plan te brengen.
3. Het verkrijgen van definitieve plaatsen voor volkstuinen.
4. Het bijbrengen van kennis op tuinbouwgebied van haar leden.
5. Andere wettige middelen, die voor het volkstuinwezen bevorderlijk kunnen zijn.
6. Het uitgeven van een orgaan.²⁷

Moeilijker verliep de vorming van het bestuur. Een mogelijke oorzaak van het geschil dat hierbij ontstond, was het sterke initiatief vanuit Amsterdam. Ook zou het te maken gehad kunnen hebben met de verschillen in mate van organisatie tussen Amsterdam en de andere partijen. Voorgesteld werd namelijk om een dagelijks bestuur van vijf personen aan te stellen dat, om effectief te kunnen werken, moest bestaan uit personen uit dezelfde stad. Dit dagelijks bestuur moest worden aangevuld door zes anderen, waarmee het verbondsbestuur uit elf bestuurders zou gaan bestaan. Op deze manier zouden de vijf van het dagelijks bestuur niet oppermachtig worden, zo werd in *De Volkstuin* vermeld.²⁸

²⁵ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 5 (Amsterdam 1929) 12.

²⁶ *Ibidem*, 13.

²⁷ *Bijvoegsel De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 6 (Amsterdam 1929) 2.

²⁸ *Ibidem*, 1.

Waar deze bestuurssamenstelling echter op uit zou draaien, is dat het dagelijks bestuur in Amsterdam gevestigd werd en dus uit Amsterdammers zou bestaan. Aangezien ook het blad van het verbond onder redactie van dit bestuur zou komen te staan, is het duidelijk dat sommige partijen een te sterk Amsterdams aandeel in de landelijke organisatie gevreesd zouden kunnen hebben. Een minderheid stelde namelijk voor om het bestuur uit zeven of negen personen te laten bestaan, waaruit een dagelijks bestuur van niet meer dan drie gevormd zou worden. Deze drie hoefden dan bovendien ook niet uit dezelfde plaats te komen.²⁹ Zo lijkt die minderheid geprobeerd te hebben de Amsterdamse invloed wat af te zwakken. De meerderheid van de commissie besloot echter de eerste bestuurssamenstelling te handhaven. Aldus kwam het dagelijks bestuur in handen van Amsterdam en zou ook de zetel van het verbond daar gevestigd worden.³⁰

Het blad van het nieuwe verbond zou dezelfde naam krijgen als het reeds bestaande blad van de Bond van Volkstuinders. Over de vraag of het maandelijks kon verschijnen of dat het bij tweemaandelijks moest blijven, waren de meningen verdeeld, maar er werd besloten om het bij tweemaandelijks te houden. In de praktijk liep het echter anders. Nadat *De Volkstuin* in 1929 één keer ter proef verscheen als blad van de landelijke organisatie, werd het blad vanaf januari 1930 maandelijks uitgegeven als orgaan van het AVVN en de Amsterdamse bond samen.³¹

Tot slot is het opvallend, dat in de statuten, die door de commissie op 26 januari 1929 werden opgesteld, als laatste artikel alvast werd opgenomen dat het AVVN op 26 december 1928 is opgericht.³² Bij ondertekening van deze statuten op 9 mei 1929 zou deze datum dus de oprichtingsdatum van het verbond worden. In de maanden tussen 26 december en 9 mei werd echter absoluut nog niet over het AVVN gesproken als over een organisatie die al opgericht was.³³ Het was zelfs helemaal nog niet zeker dat de landelijke organisatie werkelijk opgericht zou worden.

²⁹ Ibidem, 1.

³⁰ Ibidem, 1.

³¹ *De Volkstuin*, jaargang 1 nr. 1 (Amsterdam 1930). De telling begon dus opnieuw toen *De Volkstuin* als blad van het AVVN begon te dienen.

³² *Bijvoegsel De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 6 (Amsterdam 1929) 4.

³³ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 4 – 9 (Amsterdam 1928-1929).

De oprichting van het AVVN

In de maanden vóór het congres van 9 mei 1929 bleef de Amsterdamse bond in haar orgaan propaganda maken voor het belang van een landelijke organisatie. Daarbij werd beschreven de slechte organisatie in Nederland, de voorsprong die het buitenland op Nederland had en de slechte gevolgen die dat voor het nationaal volkstuinwezen had, zoals het gebrek aan aandacht en steun voor de volkstuinters. Een belangrijk doel voor de bond was om de volkstuin uit zijn verbinding met armoede en grauw te halen. De Amsterdammers wilden in het hele land van de volkstuin een plek maken waar de arbeider graag met zijn gezin de vrije tijd doorbrengt; een plek waar hoge eisen aan gesteld mogen worden dus, en een plek die permanent moet zijn. Hoe daar toe te komen? “Door Organisatie”.³⁴

Op de grote dag, 9 mei, kregen de initiatiefnemers een teleurstelling te verduren: drie van de tien verenigingen, die aanwezig waren geweest op de tweede kerstdag, waren niet op komen dagen. Als reden werd genoemd het mooie weer, waardoor de afgevaardigden liever op hun tuin wilden zijn. Het is echter heel goed mogelijk dat de eerder genoemde frictie bij de vorming van het bestuur ook heeft meegespeeld bij de afwezigheid van Zaandam, Delft en Gouda. Een ander vervelend bericht dat tijdens de vergadering werd meegedeeld, was dat op ledenvergaderingen van enkele verenigingen was gebleken dat de leden vanwege de contributie niet bereid waren deel te nemen aan het algemene verbond.³⁵

Op deze tegenslagen reageerde voorzitter Jan Vroegop door voor te stellen van de oprichting af te zien en alleen een Centrale Commissie in te stellen. De Vergadering besloot echter dat er toch voldoende verenigingen waren om tot oprichting over te gaan. Bovendien zag zij in dat waar veel leden nog niet toe waren aan organisatie, de besturen van de verenigingen dat wel waren.³⁶ Daarom moest de landelijke organisatie de voortrekkersrol gaan spelen, opdat de leden later zouden volgen.

Vervolgens kon tot de huishoudelijke zaken overgegaan worden: de eerder voorgestelde naam werd aangenomen, de contributie werd vastgesteld, het bestuur werd gekozen en de statuten en reglementen werden besproken. Daarop ging men tot stemming over en werd alles unaniem aangenomen. Tenslotte werd het kersverse bestuur geïnstalleerd en vervolgens toegesproken over de uitdaging van zijn werkzaamheden in de toenmalige gesteldheid van het volkstuinwezen, waarin ‘onderscheidene personen en groepen van personen in wier belang wij werkzaam willen zijn, tegenover onze beweging zoo niet vijandig staan dan toch met een groote mate van onverschilligheid ons ernstig pogen van terzijde aanzien.’³⁷

Hoe zwaar de eerste jaren voor het AVVN in dit vijandige of onverschillige klimaat in werkelijkheid bleken te zijn, zal in het vervolg worden gezien. Voor nu kan in ieder geval vastgesteld worden dat de aanvraag voor rechtspersoonlijkheid voor de duur van 29 jaren en 11 maanden, waar voor gestemd werd tijdens de oprichtingsvergadering, inmiddels ruim is overschreden.

³⁴ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 9 (Amsterdam 1929) 2.

³⁵ *De Volkstuin*, jaargang 12 nr. 10 (Amsterdam 1929) 1.

³⁶ *Ibidem*, 1.

³⁷ *Ibidem*, 2.

2. De jaren '30

Inleiding

Aan het begin van 1930 kwam het eerste nummer van *De Volkstuin* uit, ditmaal als nummer 1 van jaargang 1. Dit betekent dat het blad vanaf nu uitgegeven werd voor het Algemeen Verbond van Volkstuin Verenigingen in Nederland, toen als A.V.V.V. afgekort. Uit een nieuwjaarswens van één van de aangesloten Amsterdamse verenigingen komt een merkwaardig perspectief op de landelijke organisatie naar voren:

'Alle Volkstuinders in Nederland wensen wij toe, een open oog en oor voor de groote belangen, die voor u zijn te bereiken, door aansluiting bij den Bond, die op buitengewoon krachtige wijze de belangen van het Volkstuinwezen weet naar voren te brengen en te bevorderen. Dat is de Bond van Volkstuinders te Amsterdam. Door aansluiting bij het "Landelijk Verbond" "Maakt eendracht macht."³⁸

Wat hield het AVVN voor de secretaris van deze vereniging in? Hij lijkt het te hebben gezien als een arm van de Amsterdamse bond, waarbij de rest van Nederland zich nu kon aansluiten. Lid worden van de landelijke organisatie betekende dus aansluiting bij de Bond van Volkstuinders, zo stelde deze secretaris G.A. Heeren. Hoe representatief deze visie op de zojuist gestichte organisatie was, is 80 jaar later erg moeilijk te achterhalen. Wat echter wel is vast te stellen, is dat vanuit de Bond van Volkstuinders het meeste initiatief uitging. Veel actieve bondsbestuurders bekleedden bovendien bestuursposities bij het landelijke verbond. Hierdoor was een onderneming van het landelijke verbond in feite vaak een onderneming van Amsterdamse bondslieden. Dat in het vervolg van dit hoofdstuk de Bond van Volkstuinders vaak genoemd zal worden, heeft hier mee te maken. Ondanks het feit dat de Amsterdamse bond en het landelijke verbond verschillende rechtspersonen waren, overlapte het beleid van de twee organisaties door het Amsterdamse initiatief sterk.

In het vervolg zal eerst beschouwd worden hoe de koepel in de eerste jaren geprobeerd heeft de organisatiegraad te verhogen in het volkstuinwezen. Vervolgens zal een drietal doelstellingen de revue passeren om te bezien hoe in deze jaren aan de goede wil van de pioniers invulling werd gegeven. Die doelstellingen zijn 'verkrijgen van definitieve plaatsen voor volkstuinen', 'de cultuur verbeteren' en 'bijbrengen van kennis op tuinbouwgebied'. Per doelstelling wordt bezien welke activiteiten het AVVN ondernam om het doel te verwezenlijken, en waar mogelijk zal beschouwd worden in hoeverre die activiteiten hun doel bereikten. Verderop in het hoofdstuk zal ingegaan worden op de specifieke vragen van de tijd: de invloed van de economische crisis, haar effecten op het overheidsbeleid ten aanzien van het volkstuinwezen en de reacties van het AVVN daarop.

³⁸ G.A. Heeren in *De Volkstuin*, jaargang 1 nr.1 (Amsterdam 1930) 11.

De organisatiegraad verhogen

Het was voor het jonge verbond belangrijk om, na de oprichting waaraan minder partijen hadden deelgenomen dan gehoopt, snel de belangen van meer volkstuinders te dienen en de organisatie in verschillende steden te verbeteren. In de eerste jaren was het zaak om de volkstuinders, in wier belang de landelijke organisatie wilde werken, aangesloten te krijgen bij het verbond. Dit kon op twee manieren: bestaande verenigingen overtuigen om lid te worden, of zelf nieuwe verenigingen en/of volkstuincomplexen oprichten. Dat deze aansluiting in het begin maar met kleine stapjes ging, blijkt uit het vervolg.

Elk nummer van *De Volkstuin* bevatte een grote rubriek waarin individuele verenigingen hun plaatselijke nieuws konden vermelden. Ook werd in de rubriek 'Van het secretariaat' maandelijks plaatselijk verenigingsnieuws vermeld en gewag gemaakt van het al dan niet toetreden van een vereniging: 'Welkom Schiebroek en Gouda, moge het ook u gegeven zijn, mede te werken aan de grootmaking van het volkstuindersideaal. Wij rekenen er op.'³⁹ Wat hieruit kan worden afgeleid, is dat de landelijke organisatie vrij klein was – anders zou immers niet elke vereniging apart behandeld kunnen worden. 14 Jaar later vermeldde *De Volkstuin* dat het om enkele tientallen verenigingen ging.⁴⁰

Dat op de millimeter werd gestreden voor de versterking van de organisatiegraad in het Nederlandse volkstuinwezen, benadrukte Het Algemeen Verbond van Volkstuinders zelf: 'Overigens is alles nog pionierswerk. Met vele bekende personen werd van gedachten gewisseld, aan anderen gevraagd, waarom geen aansluiting volgt (...) En nu, besturen van Volkstuindersverenigingen, begin het nieuwe jaar met een goede daad. Stelt uw leden voor, aansluiting bij het Landelijk Verbond.'⁴¹ De tweede algemene ledenvergadering, in 1931, werd zelfs opnieuw begonnen met de vraag 'of het wel zoo door kan gaan': verenigingen die wel aanwezig waren bij de oprichting, hadden zich vanwege hun ledenvergadering toch niet aangesloten.⁴² Op de algemene ledenvergadering waren uit slechts zes gemeenten verenigingen vertegenwoordigd; de contributie, 'hoe gering ook', scheen het voornaamste bezwaar te zijn.⁴³ Het ledental bedroeg 1500 leden.⁴⁴

Het voorbeeld van een toetreden vereniging uit Schiebroek maakt duidelijk welke redenen verenigingen konden hebben om de activiteiten van de landelijke organisatie 'onverschillig van terzijde aan te zien', maar ook welke redenen ze konden hebben om wel toe te treden. In *De Volkstuin* verscheen een stukje van de voorzitter van de vereniging uit Schiebroek dat de overwegingen die een rol speelden bij de beslissing tot toetreding mooi illustreert. Aanvankelijk had Schiebroek nog gedacht 'Wat zal dat nu zijn! Een blaadje en daarmee basta!' Maar 'toen wij hoorden dat o.a. te Amsterdam bereikt was, dat door de gemeente een subsidie van ± f 220.000.- was gegeven voor een permanente- en een semi-permanente volkstuin, was het pleit beslecht. (...)

³⁹ *De Volkstuin*, jaargang 1 nr.1 (Amsterdam 1930) 11.

⁴⁰ *De Volkstuin*, jaargang 27 nr.1 (Amsterdam 1944).

⁴¹ *De Volkstuin*, jaargang 1 nr.1 (Amsterdam 1930) 11.

⁴² *De Volkstuin*, jaargang 2 nr.6 (Amsterdam 1931) 81.

⁴³ *De Volkstuin*, jaargang 2 nr.7 (Amsterdam 1931) 97.

⁴⁴ *De Volkstuin*, jaargang 27 nr.1 (Amsterdam 1944).

Zonder veel tegenstribbelingen werden wij lid en nu kunnen wij nog van een bijkomende omstandigheid profiteren, n.l. dat het Verbond een orgaan heeft, waardoor wij beter voeling met elkander kunnen houden, zoowel tusschen de leden onderling als tusschen de verschillende vereenigingen.'

Actie voeren om iets bij de gemeente voor elkaar te krijgen en betere communicatie waren de drijfveren van de vereniging uit Schiebroek om lid te worden.

Naast het aansporen van bestaande verenigingen tot aansluiting bij de koepel, nam het AVVN ook op andere manieren initiatief om de organisatie te versterken. Zo zette de landelijke organisatie zich in om op plekken waar nog geen vereniging bestond, zelf er één op te richten.⁴⁵ In Utrecht bijvoorbeeld, waar de landelijke organisatie de gemeente benaderde voor de uitgifte van grond. Deze gemeente had eerder aangegeven geen grond voor volkstuinen meer beschikbaar te stellen vanwege de kosten die dit voor de gemeente zou kunnen betekenen. Het AVVN stelde zich echter garant voor de betaling van de huur, ook wanneer het niet zou lukken om een vereniging op te richten.⁴⁶ Omdat de gemeente niet meer het risico liep, werkte ze mee. Het AVVN organiseerde een informatieavond, vond tuinders en richtte een vereniging op, 'Ons Genot'.

Een andere manier om de organisatie te verbeteren, was de oprichting van lokale bonden die het collectieve belang van verenigingen in een gemeente behartigden, zoals de Amsterdamse Bond van Volkstuinders. Naar zijn voorbeeld moest in elke gemeente met meer dan 100 000 inwoners een eigen overlegorgaan komen.⁴⁷ In Rotterdam kwam in 1935 een federatie van de grond en in Groningen in 1937, als direct gevolg van klachten over het uiterlijk en onderhoud van de volkstuincomplexen.⁴⁸ In Utrecht werd pas na de Tweede Wereldoorlog een bond opgericht; die werd echter geen groot succes en zou na tien jaar weer worden opgeheven.⁴⁹

Een belangrijk persoon voor het AVVN in de strijd voor de groei van de landelijke organisatie, die daarom hier genoemd mag worden, was Jan Vroegop. Hij was betrokken bij de oprichting van de Bond van Volkstuinders in 1917 en was tegelijkertijd voorzitter van deze bond, van een volkstuincomplex in Amsterdam en van de landelijke organisatie. In 1932 ging hij na een loopbaan bij de Amsterdamse politie met pensioen, waarna hij nog tot 1943 voorzitter van het AVVN bleef en tot aan zijn overlijden in 1946 voorzitter was van de Amsterdamse bond. Jan Vroegop reisde samen met een secretaris stad en land af om in verschillende plaatsen voor aansluiting bij het centrale verbond dan wel voor de oprichting van een nieuwe vereniging te pleiten. Ter ere

⁴⁵ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 44.

⁴⁶ Ibidem, 45.

⁴⁷ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 43.

⁴⁸ N. Kok, *Volkstuinen in Groningen. De effecten van de stimuleringsmaatregelen gedurende de Tweede Wereldoorlog* (Groningen 2009) 26.

⁴⁹ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 43.

van deze in volkstuinkringen legendarische voorzitter draagt een Amsterdamse singel zijn naam, evenals een volkstuinpark en het blad van de Amsterdamse bond, en is er een borstbeeld voor hem opgericht.

Vanaf 1935 focuste het AVVN niet langer op werving van nieuwe verenigingen. Het verbond had op dat moment ongeveer 5300 leden. De enige toetreding waar veel aandacht aan werd besteed, was die van een nieuw opgerichte Rotterdamse Federatie in 1935. Deze nieuwe organisatie vertegenwoordigde een groot aantal Rotterdamse volkstuinders, en was daarmee een belangrijke aanwinst voor de landelijke organisatie. Sindsdien was het niet meer alleen de Amsterdamse bond die centraal stond voor de koepel en haar maandblad, maar namen ook de Rotterdamse federatie en de Leidse en na 1937 ook de Groningse en de Haagse bond rollen in die groter waren dan die van individuele verenigingen.

Met de oprichting van een lokale bond en de verbinding aan de landelijke organisatie was Groningen overigens de enige gemeente buiten het gebied dat tegenwoordig de Randstad heet waar op deze manier aansluiting tot het AVVN gevonden werd. In de eerste jaren van het AVVN is het verschil tussen stad en platteland in het volkstuinwezen dan ook duidelijk merkbaar. Waar de volkstuin in de 19de eeuw, de arbeiderstuin dus, primair bedoeld was voor de landarbeider op het platteland, is het AVVN opgericht als gevolg van de opkomst van verenigingen in het stedelijk gebied in de Eerste Wereldoorlog. Bij de oprichting van de landelijke organisatie waren ook alleen plaatsen betrokken uit de tegenwoordige Randstad. De verschillende ontwikkeling die de volkstuin in beide gebieden doormaakte, kan daaraan ten grondslag hebben gelegen. Op het platteland ontwikkelde de volkstuin zich minder richting de functie van recreatieve tuin met tuinhuis; daar bleven volkstuinen meer bedoeld als moestuin, en ontstonden minder verenigingen. Rond de steden ontstond meer behoefte aan recreatieve tuinen met huisjes. In januari 1936 wordt in *De Volkstuin* gerept over de eerste 'plattelands-afdeeling', waarvan de vorderingen het verbondsbestuur teleurgesteld hadden.⁵⁰ Dit bevestigt het beeld van een landelijke organisatie voor volkstuinen in het stedelijk gebied, waar geen complexen op het platteland bij aangesloten waren.

⁵⁰ *De Volkstuin* jaargang 7, nr. 1 (Amsterdam 1936) 3.

Drie doelstellingen

Het verkrijgen van definitieve plaatsen voor volkstuinten

De belangrijkste reden voor de volkstuinders om landelijk de organisatie te verbeteren, was het verkrijgen van rechtszekerheid voor de volkstuinparken. Een sterke landelijke organisatie moest haar gewicht in de strijd gaan gooien om te bereiken dat complexen niet zomaar opgeheven of verplaatst werden bij uitbreiding van de stad. Tot op heden is dit een kerntaak van het AVVN. De enige plek waar de verkrijging van rechtszekerheid voor de Tweede Wereldoorlog lukte, was Amsterdam. In uitbreidingsplannen van 1935 en 1938 werden rondom de stad terreinen aangewezen die moesten gaan dienen als permanente locatie voor volkstuinten.⁵¹ Een tegenslag was dat in deze plannen andere terreinen, waar al volkstuinten waren, een alternatieve bestemming kregen. Deze complexen zouden dus moeten verhuizen.

In zijn strijd voor definitieve plaatsen voor volkstuincomplexen, benadrukte het verbond dat de volkstuin een belangrijke en positieve rol speelde in zowel het leven van de tuinder als de opbouw van de stad. Na de beschrijving van een bezoek van Koningin Wilhelmina en Prinses Juliana aan een Amsterdamse tuingroep, die was uitgekozen 'om het fraaie geheel, dat daar was verkregen', wordt deze wijze van belangenbehartiging als volgt omschreven:

'Propaganda bleef een voorwerp van aanhoudende zorg voor het bondsbestuur, vooral om de autoriteiten steeds meer te doordringen van de sociale betekenis van het volkstuinwerk. Het uiteindelijke doel was de verkrijging van permanente tuingroepen, waardoor een einde zou komen aan het altijd weer dreigende gevaar van verdrijving der tuinders van de plek, waar zij zich goed hadden geïnstalleerd.'⁵²

De cultuur verbeteren en daardoor de volkstuinten op een hoger plan brengen

Openheid

Het succes van deze propaganda voor de sociale betekenis van de volkstuin was ook afhankelijk van de volkstuinder zelf. Hij diende zich zo op te stellen dat die betekenis zichtbaar werd voor de rest van de samenleving. De sociale betekenis van het volkstuinwezen werd pas erkend wanneer de volkstuin werkelijk een positieve rol speelde in de inrichting van de stad. In 1929, vlak na de oprichting van het landelijke verbond, is de redactie van *De Volkstuin* al doordrongen van dit besef. In het augustusnummer werd in een artikel met de titel 'Onbekend maakt Onbemind' over omwonenden gezegd: 'Meermalen heb ik tot mijn spijt moeten hooren, dat deze menschen onwetend waren van de vrije entree onzer tuinen, want dit juist had hen weerhouden reeds eerder een bezoek aan ons te brengen. Wijst dit niet op een groote fout en speciaal in het opzicht van onbekendheid met den

⁵¹ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 126.

⁵² Ibidem, 107.

volkstuin.⁵³ De reactie van een buurman op de uitnodiging van een volkstuinte om op de tuin op bezoek te komen: "Mogen wij daar dan komen", was de lakonieke vraag.⁵⁴

De schrijver doet suggesties voor een meer open uitstraling: 'Ik zou daarom het Bestuur gaarne in overweging willen geven enkele borden "Vrijen toegang voor belangstellenden" aan den ingang te doen plaatsen, hetgeen zeer zeker voor de volkstuinten zeer propageerend zal werken.'⁵⁵ Openbaarstelling van tuinparken bepleit het AVVN nog steeds, maar nog steeds zijn er verenigingen die bevreesd zijn dat openbaarheid leidt tot ongewenst bezoek. De openstelling van volkstuincomplexen als middel om de sociale betekenis van het volkstuintwerk te beklemtonen, was dus van het begin van het verbond af aan een lastige kwestie. Deze spanning tussen enerzijds het besef van het belang van een open houding om uit te dragen welke belangrijke sociale rol de – dure grond in beslag nemende – volkstuin speelt in de samenleving, en anderzijds het gewicht dat veel volkstuinters hechtten aan de soevereiniteit in eigen park, zou als een rode draad door de geschiedenis van het AVVN blijven lopen.

Tentoonstellingen

Een andere manier om de betekenis van de volkstuin onder de aandacht te brengen, is de organisatie van grote manifestaties. In 1932 organiseerde de Amsterdamse bond ter ere van zijn 15-jarig lustrum de tentoonstelling E.N.T.O.V.A. (Eerste Nationale Tentoonstelling op Volkstuingebied te Amsterdam), waarop het algemene verbond een congres hield. De beweegreden voor de tentoonstelling was algemene bekendheid te geven aan het volkstuintwezen zoals het op dat moment bloeide. De volkstuin werd namelijk nog teveel geassocieerd met de armoedige nutstuinten langs de spoorlijnen, terwijl het volkstuintieren zich op andere plekken tot een fraaier en meer divers fenomeen had ontwikkeld.⁵⁶ Een belangrijk doel van de tentoonstelling was het aantonen 'dat Volkstuinten Volkscultuur is, dat de Volkstuinten niet alle redenen voor hun bestaan, maar ook recht van bestaan hebben en daarom definitieve plaatsen in de uitbreidende stad moeten innemen.'⁵⁷

Vanaf die eerste aankondiging zou de voorpagina van *De Volkstuint* elke maand gevuld zijn met nieuws over de aankomende tentoonstelling. Trots werd een lijst van eregasten afgedrukt, de onderwerpen en sprekers op het congres van het algemene verbond werden genoemd en alle tuinders werden aangespoord om de mooiste bloemen te kweken voor de expositie.⁵⁸ De tentoonstelling werd in september 1932 gehouden in het R.A.I.-gebouw. Ze zou vier dagen duren, maar werd door het grote succes met twee dagen verlengd.⁵⁹ Veel volkstuinters uit Amsterdam en de rest van het land bezochten de tentoonstelling, evenals veel hoogwaardigheidsbekleders. Na de zes dagen had de bond zelfs wat winst gemaakt.⁶⁰

⁵³ *De Volkstuint*, jaargang 12, nr. 12 (Amsterdam 1929) 14-15.

⁵⁴ *Ibidem*, 15.

⁵⁵ *Ibidem*, 15.

⁵⁶ *De Volkstuint*, jaargang 2, nr. 5 (Amsterdam 1931) 65.

⁵⁷ *Ibidem*, 1.

⁵⁸ *De Volkstuint*, jaargang 3, nr.3 (Amsterdam 1932) 34.

⁵⁹ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuintwezen* 120.

⁶⁰ *Ibidem*, 120.

Door het grote succes in 1932 wilde de bond in 1937 ter ere van het 20-jarig bestaan de tentoonstelling nog eens overdoen. Dit keer wilde de bond de expositie een landelijk karakter geven. De organisatie kwam daarom in handen van een commissie waar ook vertegenwoordigers van het AVVN deel van uitmaakten. De tentoonstelling werd genoemd de Nationale Tentoonstelling op Volkstuingebed te Amsterdam (N.A.T.O.V.A.). Ze zou weer vier dagen duren en er zat ook weer een congres van het AVVN aan vast. Dit keer was de tentoonstelling echter minder succesvol: de Amsterdamse bond leed er een verlies waar hij nog jaren last van heeft gehad.⁶¹

Het bijbrengen van kennis op tuinbouwgebied

Een ander speerpunt van het verbond onder de doelstelling 'de cultuur verbeteren' was het aansturen op meer siertuinen ter recreatie. In de communicatie naar de leden toe werd hier constant op gehamerd: de volkstuin diende een 'lusthof' te zijn voor het hele gezin en het volkstuinpark een fraaie oase in de stedelijke omgeving. Nutstuinen werden oorlogstuinen genoemd; ze deden de Amsterdammers denken aan de tuintjes in de Eerste Wereldoorlog, zo werd in *De Volkstuin* vermeld na een bezoek aan een net opgericht complex in Utrecht.⁶²

Voor de verheffing van de cultuur door zulke verbetering van het uiterlijk van de complexen, was één ding vereist: kennis van de tuinbouw om de volkstuin op de goede manier te onderhouden. Toen *De Volkstuin* het orgaan van de landelijke organisatie werd, verdwenen veel rubrieken met verenigingsnieuws van Amsterdamse volkstuinverenigingen. Deze bladzijden werden vanaf 1930 gevuld met meer tuintips, waarmee het verbond zijn doelstelling van het bijbrengen van kennis op tuinbouwgebied in praktijk bracht. Op de eerste pagina van het eerste nummer in 1930 beschrijft de redactie haar eigen functie: 'Dat orgaan is het middel waardoor wij de volkstuinders meerder kennis bij willen brengen om van hun tuin een lustoord te maken, doch ook te leren dat alleen langs organisatorische weg een gezonde oplossing en instandhouding van een volkstuinbeweging mogelijk is.'⁶³

⁶¹ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 121.

⁶² *De Volkstuin*, jaargang 12, nr. 11 (Amsterdam 1929).

⁶³ *De Volkstuin*, jaargang 1, nr.1 (Amsterdam 1930) 1.

De economische crisis

De nieuwe ontwikkelingen in het volkstuinwezen kwamen op vlak voor het aanbreken van moeilijke tijden. In de jaren '30 heerste een lang aanhoudende economische crisis. In Nederland nam het aantal werklozen daardoor toe van 18 000 in 1929 naar 500 000 in 1935 en het inkomen per hoofd daalde sterk. Een gevolg hiervan voor de volkstuin was dat weer meer nadruk kwam te liggen op de voedselproductie. Op deze rol van de volkstuin werd kritiek geuit vanuit de landbouwsector, die in Nederland een aanzienlijk deel van de economische structuur innam en het eerst en zwaarst getroffen werd door de crisis.⁶⁴ Behalve in de afname van de consumptie door gezinnen met een volkstuin, zag zij gevaar in overproductie op de tuin en de verhandeling van dit voedsel. Zij wendde zich daarom tot de overheid, die gehoor gaf en op 25 februari 1935 een circulaire stuurde naar gemeentebesturen om te waarschuwen tegen deze ontwikkeling.⁶⁵ Om de productieoverschotten op volkstuinen te voorkomen, werd aan de gemeenten gevraagd om de volkstuinen niet groter te laten worden dan 300 vierkante meter. Hoe moest het AVVN reageren op kritiek van grote tegenstanders als de landbouwsector en het Ministerie van Landbouw?

Om te beginnen kan de reactie van individuele verenigingen in Utrecht genoemd worden. Daaruit blijkt dat de communicatie vanuit de landbouwsector en overheid in deze tijd niet zo soepel verliep. In een artikel in *Het Utrechtsch Nieuwsblad* van 30 maart 1936 uitten voorzitters van twee lokale verenigingen hun verbazing over de oproep van het ministerie.⁶⁶ Het maximum van 300 vierkante meter, dat door de minister gesteld was, werd namelijk nergens op hun complexen gehaald. Hierdoor, zo gaven zij aan, kwamen productieoverschotten helemaal niet voor op hun tuinen. De voorzitters concludeerden dan ook, dat het verzoek van de minister niet voor hen bestemd was.

Eind 1935 werd deze kwestie al aangekaart in *De Volkstuin*. Daar werd in het kort vermeld: 'Dezer dagen bereikte ons een klacht van het departement van Landbouw, dat een volkstuinder de vruchten van zijn tuin verhandelde. Het onderzoek is nog niet afgelopen, doch wij vestigen hierop nadrukkelijk de aandacht, dat zulks verboden is.'⁶⁷ Een uitvoerig artikel verscheen pas in april 1936, in dezelfde periode als het Utrechtse artikel. Dat deze artikelen tegelijk verschenen, is waarschijnlijk geen toeval: de minister had een herinnering aan zijn eerdere circulaire verstuurd en had daar een vragenlijst bijgevoegd. Dit deed hij om een idee te krijgen van de omvang van de praktijk waarover bij hem geklaagd werd.⁶⁸

Het artikel uit april 1936 schrijft de voorzitter van het AVVN, Jan Vroegop, voor de eigen achterban. Hij beschrijft erin hoe men door de crisis veel moet opgeven, en veel dingen die men eerst liet doen nu zelf doet. Zo liet men eerst schoenen door de schoenmaker maken, maar repareert men ze nu zelf. Voor de schoenmaker is dit vervelend, maar hij ziet zelf ook wel in dat een verbod op de verkoop van leer geen zin heeft, omdat de klant in geen geval geld heeft om bij hem langs te gaan.

⁶⁴ Johan de Vries, *De Nederlandse Economie tijdens de 20ste eeuw* (Kapellen 1973) 100-101.

⁶⁵ Gemeente Utrecht, Door de tuin geleid 52.

⁶⁶ Het Utrechtsch Nieuwsblad, 30 maart 1936 (Utrecht 1936).

⁶⁷ De Volkstuin jaargang 6, nr. 12 (Amsterdam 1935) 180.

⁶⁸ Het Utrechtsch Nieuwsblad, 30 maart 1936 (Utrecht 1936).

Vroegop verklaart: 'Zoo is het ook met de groente-handelaren.'⁶⁹ De werkloze zal toch geen groente bij hem kunnen kopen; zijn keuze is er niet een tussen groente kopen of verbouwen, maar tussen geen groente eten of zelf verbouwde groente eten.

Vroegop wijst vervolgens naar de regering, die niets doet voor de werkloze die simpelweg geen geld heeft om de consument te zijn die hij vroeger was, en hem nu ook nog zijn eigen voedselvoorziening af wil nemen. Het onderzoek, dat de minister uitvoert om te zien wat de omvang van het verschijnsel is, ziet hij met vertrouwen tegemoet.⁷⁰ Verder spreekt hij slechts de wens uit dat de situatie snel verbetert, waardoor de tuinder zich weer volledig op tuinieren als hobby kan richten: 'Moge spoedig de kentering intreden en arbeid voor tal van handen in aantocht zijn, daarvoor en daaraan te arbeiden lijkt ons èn voor de tuinders èn voor de handelaren, succesvoller dan het vragen om middelen, die de armoede vergrooten en bestendigen.' Met deze middelen doelde Jan Vroegop op de inperking van het volkstuinwezen.

Na april begonnen de voorbereidingen van de tentoonstelling in 1937 en kwam het onderwerp nauwelijks meer ter sprake in *De Volkstuin*. In april 1937 bleek na navraag door het verbond bij het Ministerie van Landbouw, dat de kritiek vanuit de landbouw niet voor tuinders gold die aangesloten waren bij de landelijke organisatie, maar voor zogenaamde 'wilde tuinders'.⁷¹ Deze tuinders verbouwden stukken grond rond de stad zonder toestemming van de eigenaar van de grond, en verhandelden het deel van de opbrengst dat ze niet zelf nuttigden. Ook het AVVN zag in deze tuinders een vijand, en wilde de beroepstuinbouw steunen in de strijd tegen hen.⁷²

Zo bleken het AVVN en de landbouwsector dus eerder bondgenoten. Volkstuincomplexen die aangesloten waren bij het AVVN zouden dan ook niet gecontroleerd worden, zo meldde het ministerie aan de organisatie. De angst voor een conflict met het Ministerie van Landbouw bleek dus onnodig geweest te zijn; door de slechte communicatie tussen de landbouwsector, de overheid en het volkstuinwezen was meer paniek gezaaid dan nodig. Het probleem verdween toen aan het eind van de jaren '30 de economie weer op gang kwam, waardoor de werkloosheid afnam en het tuinieren voor de opbrengst (even) niet meer nodig was.

Demonstreren voor huurverlaging

Voor de werkloze was de tuin niet alleen gunstig om zijn opbrengst en bijdrage in het levensonderhoud, maar ook omdat hij er op een goede manier de gedwongen vrije tijd door kon brengen. In Amsterdam heeft de gemeente gedurende de economische crisis stukken grond vrijgegeven aan de bond, die gratis als volkstuin ingericht konden worden. In het kader van de werkverschaffing werden deze complexen door de werklozen ingericht, waarna ze er een volkstuin kregen. De tuin zorgde zo voor een aanvulling op hun lage uitkering, 'maar belangrijker nog was de

⁶⁹ *De Volkstuin* jaargang 7, nr. 4 (Amsterdam 1936) 50.

⁷⁰ *De Volkstuin* jaargang 7, nr. 4 (Amsterdam 1936) 50.

⁷¹ *De Volkstuin* jaargang 8, nr. 4 (Amsterdam 1937) 55.

⁷² *Ibidem*, 55.

morele steun, welke het tuinieren aan de gebruikers der tuinen in hun troosteloos bestaan moet hebben verschaft, maar dit resultaat laat zich niet in cijfers uitdrukken.⁷³

In een artikel uit januari 1935 wordt beschreven hoe de bond al vanaf 1931 geprobeerd heeft om nieuwe complexen aan te leggen voor werklozen. In hetzelfde nummer is een brief opgenomen van de landelijke organisatie aan de Minister van Economische Zaken. Daarin vraagt het AVVN hulp aan de minister voor twee groepen behoeftigen: eerst de groep oude volkstuinders die werkloos is geworden en zijn huur niet kan betalen, en vervolgens een grote groep werklozen die graag een volkstuin krijgt. Voor de eersten was geld nodig om te voorkomen dat de tuinders hun tuin kwijtraakten, waardoor hun situatie verder zou verslechteren. Het AVVN wilde ervoor zorgen dat ze door konden tuinieren, ook wanneer ze de huur niet meer konden betalen. Voor de laatsten vroeg men om grond, zodat ze een volkstuin konden krijgen waar ze geen of heel weinig huur voor hoefden te betalen.⁷⁴

Het schrijven aan de minister had waarschijnlijk te weinig uitwerking, want op 11 augustus 1935 organiseerde de Bond van Volkstuinders een demonstratie, waar de landelijke organisatie aan deelnam. Er werd gedemonstreerd voor huurverlaging, blijvende plaatsen en uitbreiding van tuinen voor werklozen.⁷⁵ Ongeveer 3000 volkstuinders namen deel aan de mars, die voerde door Amsterdam Zuid om uit te komen op de tuingroep 'Ons Lustoord', waar het speelveld zich vulde met 'zeker een 4000 personen.'⁷⁶ Daar werden ze gecomplimenteerd voor hun 'massale opkomst, waardoor de demonstratie zoo schitterend en zonder een incident geslaagd was.'⁷⁷ Vervolgens werd betoogd waarom aan de eisen van de volkstuinders voldaan moest worden. In de argumentatie voor blijvende plaatsen en tegen het moeten wijken van mooie complexen voor plantsoen en sportveld, valt op welke rol de bond al in 1935 voor zijn parken in gedachten had. Iets wat later recreatief medegebruik genoemd zou worden, kwam namelijk toen al naar voren: 'Wij willen (...) volkstuingroepen zoo inrichten, dat zij voor de burgerij dezelfde dienst doen als de plantsoenen en de overheid veel minder zal kosten en de bezoekers veel grooter variatie zal bieden dan de plantsoenen.'⁷⁸

⁷³ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 117.

⁷⁴ *De Volkstuin* jaargang 6, nr. 1 (Amsterdam 1935) 5-6.

⁷⁵ *De Volkstuin* jaargang 6, nr. 8 (Amsterdam 1935) 113.

⁷⁶ *De Volkstuin* jaargang 6, nr. 9 (Amsterdam 1935) 130.

⁷⁷ *Ibidem*, 130.

⁷⁸ *Ibidem*, 130.

3. De Tweede Wereldoorlog

Aanpassen aan de nieuwe situatie

Na vijf dagen oorlogshandelingen tekende generaal Winkelman op 15 mei 1940 de Nederlandse capitulatie. Nederland zou vijf jaar lang bezet gebied blijven en te kampen krijgen met voedselproblemen, de steeds duidelijker wordende rassenspolitiek van de nazi's en andere maatregelen van de Duitse bezetter. De snelle bezetting betekende voor de volkstuin een radicale omslag, die werd ingeleid door flinke schade aan tuinparken in verschillende steden. Voor de oorlog was het beleid van het AVVN erop gericht om, met een weer aantrekkende economie, van de volkstuin de recreatieplek te maken die het voor ogen had en alle armoede op de complexen uit te bannen. Verder probeerde de landelijke organisatie 'in ruimen kring de aandacht te vestigen op ons willen en kunnen.'⁷⁹ Maar dat mocht niet zo zijn, gaf zij in juni 1940 aan, 'nu zal dat niet zijn, niet kunnen zijn.' Nu zou elk gezin zijn tuin weer volledig gaan gebruiken voor de productie van levensmiddelen en zou er geen ruimte meer zijn voor manifestaties en andere zaken die niet direct het materiële nut dienden.

Op verschillende plekken in het land hadden volkstuincomplexen schade opgelopen in de dagen tussen 10 en 15 mei. Zo waren in Rotterdam en Leiden tuinparken onder de voet gelopen en huisjes en clubhuizen in brand gestoken of beschadigd bij de zoektocht naar 'valschermspringers'. In Utrecht en Weesp waren tuinen onder water gezet en in Haarlem lagen tuinen in de vuurlijn.⁸⁰ Om de geleden schade te herstellen, verhoogde het landelijke verbond de contributie met een paar centen.

Het georganiseerd volkstuinwezen moest zich gaan aanpassen aan de nieuwe situatie. Dit betekende onder andere dat de landelijke organisatie nieuwe oorlogstuinders van grond en tuinbouwkennis moest voorzien en dat resulteerde er in dat de organisatie deelnam aan een gedwongen centralisatie en registratie, wat tot gevolg had dat ze enorm groeide. Voordat op deze aanpassingen ingegaan zal worden, zullen eerst twee voorvallen van direct contact met de bezetter voorbij komen die de oorlog dichtbij halen. Wegens gebrek aan materiaal over dit soort gebeurtenissen over de gehele vijf jaar, is het moeilijk om uit de twee voorvallen conclusies te trekken over de houding van de landelijke organisatie naar de bezetter toe.

⁷⁹ *De Volkstuin*, jaargang 23, nr. 6 (Amsterdam 1940) 81.

⁸⁰ *Ibidem*, 82.

Twee voorbeelden van omgang met de bezetter

In *Het Illegale Parool*, een verzetskrant die gedurende de oorlog elke maand uitkwam, werd op 10 oktober 1941 van het volgende gewag gemaakt:

Razzia in de Amsterdamsche volkstuintjes. — Donderdag 2 October j.l. heeft de Grüne Polizei 's ochtends een groote razzia gehouden in de Amsterdamsche volkstuintjes. Vele honderden manschappen, die per autobus werden aangevoerd, namen aan de overval deel. De tuifaccomplexen werden afgezet, waarna de Duitschers binnendrongen. Vele moestuintjes, die met groote zorg waren aangelegd, werden door de Duitschers platgetrapt. Als zij de huisjes op slot aantroffen en er niemand binnen was, om open te doen, dan sloegen zij de ruiten in of vernielden de deur met hun geweerkolven. De radiotoestellen, die zich hier en daar in de huisjes bevonden, werden tot goeden buit verklaard. De theetrommeltjes en de koffiebussen, die men hier en daar aantrof, werden eveneens meegenomen. Verder maakten de indringers zich meester van een schrijfmachine en van een paar fototoestellen. Een aantal broelkassen werden vernield. Druiventrossen werden afgerukt, waarna de Duitschers de groote druiven er van af aten en de rest van de trossen op den grond smeten en vertrapt. Zakjes met zaal- en pootgoed en met kunstmest, die op sommige vlieringen werden aangetroffen, werden in de huisjes op het vloerkleed uitgeschud en daarna vertrapt. In sommige tuinhuisjes werden de vloeren opgebroken; het koper, dat daarbij voor den dag kwam, werd meegenomen.

Vele tientallen personen, die zich in de tuintjes bevonden, werden gevat en weggevoerd. Nadat hun identiteit geverifieerd was, liet men de meesten weer gaan.

Wat de bedoeling van deze razernij in de vreedzame volkstuintjes geweest is, weet niemand. Vermoedelijk ging het er slechts om, de bevolking van de hoofdstad weer eens op een nieuwe manier te intimideeren.

In de notulen van het dagelijks bestuur van het AVVN werd deze actie van de bezetter als volgt beschreven: 'De Duitse politie heeft aan alle tuingroepen een bezoek gebracht en in tal van huisjes een onderzoek ingesteld. Enkele Besturen van tuingroepen meenden dat daartegen geprotesteerd moest worden omreden hier en daar nogal vernield was. Vroegop voelt daar niet veel voor omreden nogal koper is gevonden, dus onze mensen in overtreding waren (...)'.⁸¹ Koper moest ingeleverd worden voor de wapenindustrie; het niet inleveren van koper was een vorm van passief verzet en daarmee voldoende reden voor de vernielingen en diefstal. Voor de radio's die 'tot goeden buiten

⁸¹ "Stadsarchief Amsterdam" www.stadsarchief.amsterdam.nl Archief Bond van volkstuinders, toegangsnummer 424, 10 oktober 1941. Weergegeven in: Saskia van Praag, *De volkstuin onder de Duitse bezetting*, <http://www.volkstuin40-45.nl>.

werden verklaard' was een vergunning vereist, die ontbrak op de volkstuinten. Het bestuur besloot niet te protesteren.

Het volgende teken van direct contact met de bezetter, dat bewaard is in de archieven van het AVVN, dateert uit 1943. Op 6 mei 1943 ontving de redactie van *De Volkstuin* het verzoek van de SS om een bericht te plaatsen waarin de Nederlanders opgeroepen werden om zich aan te melden bij de Waffen-SS, het SS-wachtbataljon of het Vrijwilligerslegioen Nederland.⁸² Dit bericht moest *De Volkstuin* in het eerstvolgende nummer plaatsen. Als bewijs van plaatsing moest de redactie drie exemplaren van het nummer naar het 'SS-Ersatzkommando Niederlande' in Amsterdam sturen. Een maand later ontving de redactie echter een volgende brief, omdat het van plaatsing en toezending nog niet was gekomen. De bezetter vroeg nu om bevestiging van ontvangst van de brief en dreigde: 'wir bemerken noch dass schwere Massnahmen genommen werden gegen diejenigen Zeitschriften welche den SS-Artikel nicht aufnahmen.'⁸³ De SS vroeg waarom er geen gehoor aan de oproep was gegeven en drong aan om nu voor de opname van het stuk te zorgen.

De redactie hield zich van de domme:

'Het technisch nieuws in ons orgaan wordt verzorgd door het Departement van Landbouw en er was overvloedig copie, mede in verband, dat juist nu de amateur tuinders de meeste behoefte aan voorlichting hebben, opdat zij van den grond een zoo groot mogelijke voedsel opbrengst hebben. Om deze reden is het door u toegezonden artikel, waarvan wij aannamen dat, hoewel opname verplicht is, geen direct haast had, verschoven naar een later uit te komen nummer.'

De nazi's hadden in hun oorlog tegen de geallieerden wel degelijk haast bij de werving van nieuwe rekruten en zullen deze aanname van de reactie van *De Volkstuin* daarom op zijn minst brutaal hebben gevonden. Toch was de overvloed aan artikelen van het Departement van Landbouw wel een valide argument, aangezien het departement onder toezicht van de bezetter stond. In het antwoord van de redactie aan de SS liet zij overigens weten dat ze het artikel in het juli-nummer zou plaatsen en drie exemplaren zou versturen. Daarmee gehoorzaamde het blad de SS en is het van verdere correspondentie niet meer gekomen. De oproep om te strijden tegen het bolsjewisme werd inderdaad in juli geplaatst.

⁸² Brief van Der Höhere SS und Polizeiführer Nordwest, 6 mei 1943, archief AVVN, Historisch materiaal jaren '30-'40.

⁸³ Brief van Der Höhere SS und Polizeiführer Nordwest, 4 juni 1943, archief AVVN, Historisch materiaal jaren '30-'40.

Stimulering vanuit de overheid

De accommodatiepolitiek van het bedrijfsleven – zich aanpassen aan de situatie zonder de eigen doelen met die van de Duitsers te verwarren – had onder meer als doel om voedsel te kunnen blijven importeren. In de loop van de oorlogsjaren bleek dit echter niet haalbaar en zou er zelfs steeds meer voedsel naar Duitsland gaan. Het was daarom zaak de voedselvoorziening in eigen land via distributie zo goed mogelijk te laten verlopen om de bevolking te voeden.

Naast het via de distributie verkregen voedsel moest echter aan gezinnen ook de mogelijkheid gegeven worden om zelf groente en aardappels te verbouwen op een eigen stukje grond. Hiervoor ondernam de overheid in 1941 en 1942 steeds meer stimuleringsmaatregelen voor nieuwe tuinen - zogenoemde oorlogstuinen. De overheid gaf aan de ene kant opdrachten aan gemeenten om grond uit te geven voor tuinen en aan de andere kant toestemming om landbouwgrond te 'scheuren' en voor volkstuinen in gebruik te nemen. Om de effectiviteit van deze maatregelen te optimaliseren was het noodzakelijk dat een centrale registratie van volkstuinen van de grond kwam. Een korte weergave van deze maatregelen, hun effecten en de betrokkenheid van het AVVN zal nu voorbij komen.

Aan het begin van de bezetting gaf het AVVN al advies aan zijn leden over hoe oorlogstuinen het best ingericht konden worden om een zo groot mogelijke opbrengst te bereiken.⁸⁴ De organisatie wist nog hoe de volkstuin in de Eerste Wereldoorlog had bijgedragen aan de voedselvoorziening en stond klaar om nieuwe tuinders te assisteren en van advies te voorzien. Gedurende de gehele oorlog bleef de organisatie deze rol spelen door cursussen te organiseren en via het maandblad de nodige informatie te verstrekken.

In het begin van 1941 begon de toename van oorlogstuinen serieuze vormen aan te nemen. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken stuurde toen een brief naar alle gemeenten om hen te vragen alle beschikbare en geschikte grond uit te geven voor de verbouwing van gewassen.⁸⁵ In de loop van het jaar werd duidelijk gemaakt dat het niet om een vrijblijvende vraag ging en dat ook parken en bouwterreinen moesten worden bebouwd. Bovendien wilde de overheid inzicht krijgen in zowel de hoeveelheid grond die voor volkstuinen gebruikt werd als het aantal volkstuinders. Toen een groot aantal gemeenten deze gegevens niet snel beschikbaar hadden, besloot het Departement van Landbouw en Visserij op 21 oktober tot registratie van alle volkstuinverenigingen bij de Landbouw Crisis Organisatie (LCO).⁸⁶

In het kader van deze registratie zocht het departement contact met het AVVN. De overheid had besloten tot verplichte aansluiting van alle tuinverenigingen bij de landelijke organisatie en had *De Volkstuin* gekozen als enige orgaan voor de volkstuinwereld dat nog uitgegeven mocht worden. Op deze manier hoopte het departement voldoende grip op en overzicht van het volkstuinwezen te krijgen, teneinde de sector zo effectief mogelijk voor de voedselvoorziening in te zetten. Via *De*

⁸⁴ *De Volkstuin*, jaargang 23, nr. 7 (Amsterdam 1940) 91.

⁸⁵ Kok, *Volkstuinen in Groningen* 45.

⁸⁶ *Ibidem*, 45 en Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen*.

Volkstuin zouden alle oorlogstuinders de juiste voorlichting krijgen en het AVVN zou gaan meewerken aan de vergroting van het volkstuinareaal.

Voor Jan Vroegop was de dag dat hij een gesprek had met afgevaardigden van het departement en volkstuinverenigingen uit verschillende steden een 'bijzondere – haast historische dag'.⁸⁷ Naar de landelijke aansluiting tot het AVVN die op komst was, had de organisatie immers vanaf de oprichting gestreefd. Deze wens die nu van de overheid uitging, was echter een dwingende oproep van de bezetter. Wanneer de organisatie weigerde mee te werken, werd een commissaris van de bezetter aangewezen om zich in het bestuur van het verbond te mengen.⁸⁸

Uitwerking van de overheidsplannen

Na de rigoureuze maatregelen van de overheid heette het AVVN de nieuw aangesloten verenigingen welkom, al liet de redactie van *De Volkstuin* merken dat ze begreep dat de aansluiting uit verplichting voortkwam. Anderzijds zag het AVVN het voordeel van de centralisatie voor een eerlijke verdeling van het zaad- en pootgoed onder de tuinders.⁸⁹ In 1942 bleef de overheid zich inzetten voor de registratie en centrale organisatie van het volkstuinwezen. Zo werd het vanaf april 1942 voor elke tuinder individueel verplicht om geregistreerd te staan bij de LCO; alleen dan mocht men aardappelen van de tuin naar huis vervoeren. Wanneer een tuinder op weg naar huis gecontroleerd werd en niet geregistreerd bleek te zijn, moest hij zijn gewassen inleveren.

Ook op de toename van de grootte van het volkstuinareaal bleef de overheid aansturen. Met de aanleg van de nieuwe oorlogstuincomplexen rondom de steden werd De Nederlandsche Heide-Maatschappij belast. De grond voor deze complexen kon gehuurd worden bij gemeenten en bij Rijkswaterstaat, maar ook bij de boeren zelf, waarbij 'in het alleruiterste' ook grond gevorderd kon worden, zo meldde *De Volkstuin*.⁹⁰

Hoeveel effect de centralisatie en registratie had, is lastig te achterhalen. In *De Volkstuin* werd gewag gemaakt van tuingroepen die weigerden toe te treden tot de landelijke organisatie. Bovendien gaf het AVVN in februari 1942 aan dat de uitbreiding geleidelijk ging omdat 'al het werk in de organisatie belangeloos geschiedt en een ophooping van toetreders het ons onmogelijk zou maken om den plaatselijken toeloop regelmatig te kunnen verwerken (...)'.⁹¹ De centralisatie verliep dus niet zo vlot als het departement beoogde.

De registratie van alle individuele volkstuinders bij de LCO verliep ook niet vlekkeloos. Omdat veel tuinders dit nagelaten hadden, riep het AVVN in juli 1942 nogmaals op tot registratie.⁹² Uit de aanmaning van het AVVN blijkt waarom volkstuinders nalatig waren: 'voor de zooveelste maal geven wij de verzekering, dat de gerooide aardappelen van 200 m2 grond zonder eenige korting ten goede

⁸⁷ "Stadsarchief Amsterdam" www.stadsarchief.amsterdam.nl Archief Bond van volkstuinders, toegangsnummer 424, 10 oktober 1941. Weergegeven in: Van Praag, *De volkstuin onder de Duitse bezetting*.

⁸⁸ Ibidem, 47.

⁸⁹ *De Volkstuin*, jaargang 25, nr. 1 (Amsterdam 1942) 1.

⁹⁰ *De Volkstuin*, jaargang 25, nr. 4 (Amsterdam 1942) 33.

⁹¹ *De Volkstuin*, jaargang 25, nr. 2 (Amsterdam 1942) 13.

⁹² *De Volkstuin*, jaargang 25, nr. 7 (Amsterdam 1942) 57.

komen aan het eigen gezin (...).⁹³ Men was dus bang het recht op voedselbonnen te verspelen. Door registratie bij de LCO gaven volkstuinders toe dat ze voor een deel in hun eigen voedsel voorzagen. Daarom waren de tuinders bang dat ze, wanneer deze voedselproductie aangegeven werd, gekort zouden worden op hun voedselrechten.

Anti-Joodse maatregelen

Per 1 november 1941 mochten Joden niet meer lid zijn van niet- economische verenigingen. Volkstuinverenigingen werden als zodanig gecategoriseerd. Door de centralisatie van het volkstuinwezen in het AVVN en de registratie bij de LCO werd het voor de bezetter eenvoudig om te controleren of deze maatregel werd uitgevoerd. Plannen bestonden om voor Joodse tuinders aparte complexen te stichten, 'maar het is daarvan niet gekomen ten gevolge van ingrijpender anti-Joodse maatregelen van de bezetter', zo verklaarde een Amsterdams historicus in 1967.⁹⁴ Tot 1 januari 1942 mochten de Joden op de complexen komen om hun spullen en gewassen van de volkstuin te halen.⁹⁵

Geertruda Verdoner-Salomons, die onder de alias 'Tante Trudie' vanaf de oprichting van de Bond van Volkstuinders trouw een rubriek voor kinderen verzorgde in *De Volkstuin* en van wie honderden gedichten in het blad verschenen waren, moest zich als vrouw van Joodse afkomst ook terugtrekken. In de notulen van een vergadering van de Bond van Volkstuinders op 6 januari 1942 werd over haar verplichte terugtrekken het volgende geschreven:

'Bij elke gebeurtenis is zij aanwezig, ook zonder uitnodiging. En alle door haar gemaakte kosten worden den Bond in rekening gebracht. Allen vinden dit brutaal, doch desondanks wordt er betaald. De tijdsomstandigheden zijn oorzaak dat zij in haar werk bemoeilijkt wordt en zijn deze kosten voor de laatste maal geweest.'⁹⁶

Op 19 november 1943 is in Auschwitz op 56-jarige leeftijd een Geertruida Verdoner Salomons uit Amsterdam overleden.⁹⁷ Dit zou de Tante Trudie kunnen zijn geweest voor wier vertrek uit het volkstuinwezen de anonieme notulist 'de tijdsomstandigheden' wellicht gedankt heeft.⁹⁸

⁹³ Ibidem, 57.

⁹⁴ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 138.

⁹⁵ "Stadsarchief Amsterdam" www.stadsarchief.amsterdam.nl Archief Bond van volkstuinders, toegangsnummer 424, 2 november 1941. Weergegeven in: Van Praag, *De volkstuin onder de Duitse bezetting*.

⁹⁶ Van Praag, *De volkstuin onder de Duitse bezetting*.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

De volkstuin in de voedselvoorziening

Na de oorlog nam het hoofd van de voedselvoorziening, S.L. Louwes, deel aan de geschiedschrijving. Hij concludeerde dat de Nederlandse bevolking de door zijn dienst uitgevoerde voedselcontroles langs de weg als acties van de vijand had gezien. Dankzij deze controles werd de zwarte handel echter in toom gehouden en slaagde de overheid erin het beschikbare voedsel eerlijk onder de bevolking te verdelen, zo stelde Louwes.⁹⁹ Aan de zwarte handel hebben tuinders in de oorlog ook deelgenomen, al is de omvang niet bekend. Het enige signaal hiervan is een opmerking op een vergadering, waar een lid vroeg of tuinders, van wie bekend was dat ze hun tuinhuisje als opslagplaats voor de zwarte handel gebruikten, geroeyeerd moesten worden (antwoord was 'ja').¹⁰⁰

De volks- en oorlogstuin werd natuurlijk vooral gebruikt voor de eigen voorziening. Welk aandeel de nieuwe en oude tuinen landelijk hebben gehad in de voedselvoorziening, daar verschillen de meningen enorm over. Waar historicus en Tweede Wereldoorlog-expert Lou de Jong bijvoorbeeld aan het eind van een kleine alinea over volkstuinten stelt 'Wat de omvang van die aanvulling geweest is valt niet te schatten', zijn twee historische publicaties over het volkstuintwezen zeer helder over de grote betekenis van de volkstuinten voor de voedselproductie.¹⁰¹ In haar scriptie geeft Nicoline Kok aan dat er in Amsterdam en Groningen genoeg volkstuinten werden opgeleverd voor de vraag ernaar.¹⁰² In de behoefte aan volkstuintgrond zou dus zijn voorzien; Chris van der Sluijs meldt dat veel gezinnen in de latere oorlogsjaren en vooral in de Hongerwinter sterk afhankelijk waren van hun volkstuint.¹⁰³

De enige cijfers die bekend zijn over de landelijke groei van het volkstuintwezen gedurende de oorlog, bracht het AVVN in 1944 zelf naar buiten:

'(...) na ampele besprekingen kreeg ons Verbond de exploitatie, met alles wat daaraan vast zit, toegewezen voor circa 16.000 z.g. oorlogstuinen en daar ook de bonafide volkstuintuinders zich meer en meer aansluiten, omvat het Verbond thans 143 verenigingen en 68 oorlogscomplexen met gezamenlijk in totaal circa 41.000 leden.'¹⁰⁴

Dat het AVVN in januari 1944 meldde dat de bonafide volkstuintuinders, d.w.z. volkstuintverenigingen die vóór de oorlog al bestonden, zich 'meer en meer' aansloten, betekent dat niet elke vereniging zich hield aan de verplichting om aan te sluiten. Het aantal volkstuintuinders in de oorlog lag waarschijnlijk dus hoger dan de 41.000 bij het AVVN aangesloten leden.

⁹⁹ S.L. Louwes, 'De voedselvoorziening', in: J.J. Bolhuis e.a. (red.), *Onderdrukking en Verzet. Nederland in oorlogstijd* (Nijmegen z.j.) 635.

¹⁰⁰ "Stadsarchief Amsterdam", toegangsnummer 424, 2 november 1941.

¹⁰¹ L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, vol. VII (Den Haag 1976) 170, Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 56 en Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuintwezen* 135.

¹⁰² Kok, *Volkstuinen in Groningen* 62-63.

¹⁰³ Van der Sluijs, 'Volkstuinen in Nederland' 92.

¹⁰⁴ *De Volkstuin*, jaargang 27, nr. 1 (Amsterdam 1944) 97.

In afwachting van de bevrijding

Om zoveel mogelijk tuinders optimaal profijt te laten hebben van hun volks- of oorlogstuin, stond de overheid het AVVN vanaf 1943 nog meer bij door de inzet van de Rijkstuinbouwvoorlichtingsdienst bij de samenstelling van *De Volkstuin*. De voorlichtingsdienst stemde in om 'van maand tot maand voorlichting te geven van het hoe, hoeveel en wanneer.'¹⁰⁵ De dienst gaf daarnaast ook in verschillende plaatsen cursussen en in de belangrijkste gemeenten werkte een assistent die verschillende complexen bezocht om vragen te beantwoorden en tips te geven.¹⁰⁶

In de laatste twee jaar van de oorlog werd het steeds moeilijker om de tuin op de goede manier te verzorgen. Het AVVN zette zich in om aan kunstmest, klompen en fietsbanden te komen, omdat deze goederen schaars werden.¹⁰⁷ Vooral wanneer de tuin niet vlakbij huis lag, werd het zonder fietsbanden en leer moeilijk om er te komen, en met nat weer werd het moeilijk om er te werken.

Een probleem van andere proporties maar met effect op de volkstuin, was de tewerkstelling van veel mannen. Om de gezinnen van deze mannen te ondersteunen, werd in 1943 een regeling ingetrokken die bewerking van de tuin door derden verboden had.¹⁰⁸ Naasten en mede-tuinders konden zo helpen in de teelt van de aardappelen en groente en daarmee in het onderhoud van het gezin van de tewerkgestelde. Het AVVN riep op tot deze onderlinge bijstand onder de volkstuinders en constateerde met genoegen dat het er ook van kwam. Tot de bevrijding hebben de oorlogstuinders zo volgehouden; vooral in het westen is in de laatste winter de volkstuin van grote waarde geweest. Wegens papierschaarste verscheen *De Volkstuin* in juli en augustus 1944 in een kleinere uitgave en vanaf september 1944 tot aan augustus 1945 verscheen het blad in het geheel niet.

Op 26 december 1943 was het 15 jarig lustrum van het AVVN, dat het verbond in deze tijd niet feestelijk vierde. In *De Volkstuin* werd er echter wel bij stilgestaan, met onder andere een beschrijving van de ontwikkeling van het ledental (in het eerste jaar 1500, in 1944 41.000) en het prijzen van de samenwerking met het Departement van Landbouw. Deze samenwerking zou ook na de oorlog positieve gevolgen met zich meebrengen, toen een deel van de oorlogstuinders gehecht was geraakt aan zijn tuin en mee wilde strijden voor 'ons ideaal, "de blijvende volkstuin opgenomen in den stedenbouw"', zo werd in het blad beschreven.¹⁰⁹

¹⁰⁵ *De Volkstuin*, jaargang 26, nr. 1 (Amsterdam 1943) 105.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 105.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 105.

¹⁰⁸ Kok, *Volkstuinen in Groningen* 60.

¹⁰⁹ *De Volkstuin*, jaargang 27, nr. 1 (Amsterdam 1944) 97.

4. De Wederopbouw

Inleiding

In haar ballingschap in Londen bereidde de Nederlandse regering zich voor om na de bevrijding zo snel mogelijk de orde en rust in het vaderland te laten terugkeren. Eén van de maatregelen met het oog daarop was het Tijdelijk Persbesluit van september 1944, waarin werd vastgelegd dat in het bevrijde gebied geen enkel blad mocht verschijnen zonder de toestemming van het Militair Gezag. Een Commissie voor de Perszuivering en Papiervoorziening zou controleren op ‘besmetting’ en vervolgens het aantal bladzijdes en de oplage bepalen voor het opnieuw uit te geven blad.

Dit besluit had voor het AVVN de nodige consequenties. Dat blijkt wel uit de correspondentie die het verbond heeft gehad met dit onderdeel van het Militair Gezag, dat na 1 augustus overgenomen werd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken. De redactie vulde vragenlijsten in, verstuurde aanvragen voor uitgave en ontving en vermeldde verschijningsvergunningen.¹¹⁰ Een voordeel in deze situatie was de samenwerking van het AVVN met de Rijkstuinbouwvoorlichtingsdienst, die vanwege onvoldoende geschikt Duits personeel niet genazificeerd was geweest. Deze dienst zette de vraag van *De Volkstuin* om wederom te verschijnen nu kracht bij.

Vanaf augustus 1945 kon het blad weer uitgegeven worden en in omvang groeide het snel weer van acht bladzijdes naar twaalf en vervolgens zestien. De reden voor ‘den Directeur van den Tuinbouw’ om op vermeerdering van het aantal bladzijdes aan te dringen: ‘voorlichting te geven over groenteteelt, fruitteelt, bloembollenteelt, boomteelt en bloemeteelt. Wil aan elk dezer onderwerpen enige aandacht worden besteed – en dat is nodig – dan zou dit kunnen wanneer het aantal pagina’s van 12 op 16 werd gebracht.’¹¹¹

Het zou nog even duren voordat de volkstuinders al deze gewassen weer konden gaan verbouwen. In het eerste jaar na de bevrijding lag de nadruk voor veel tuinders nog op de bijdrage aan de voedselvoorziening.¹¹² In dit hoofdstuk is het dan ook de vraag hoe snel deze vorm van tuinieren overbodig werd. Welk deel van deze tuinders een ‘echte volkstuinder’ bleek te zijn en als hobbyist doorging met tuinieren, zoals het AVVN hoopte, zal ook aan de orde komen, evenals het verloop van de herstelwerkzaamheden op de oude volkstuinverenigingen en de aandachtspunten van het landelijke verbond daarbij. Als gevolg van deze ontwikkeling kan een uitspraak van de pachtkamer in 1951 gezien worden. Deze leidde tot herbezinning bij de overheid: de steun die zij had gegeven in de tijd dat de volkstuin van belang was voor de voedselvoorziening, moest zij heroverwegen met de verandering van de functie van het tuinieren.

¹¹⁰ Meerdere brieven en aanvraagformulieren, archief AVVN, Historisch materiaal jaren ’30-’40.

¹¹¹ Brief van Directeur van den Tuinbouw aan Adviesbureau voor Papiertoewijzing (Den Haag 6-11-1946), archief AVVN, Historisch materiaal jaren ’30-’40.

¹¹² Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 58.

Afbouw en opbouw

Al tijdens de bezetting was het streven van het AVVN geweest om zoveel mogelijk oorlogstuinders ervan bewust te maken dat het tuinieren niet alleen iets was wat ze gedurende de oorlog uit nood hoefden te doen. De hoop en ook verwachting bestonden dat veel van de 'tuinders uit nood' na de bevrijding 'zooveel liefhebberij in het tuinieren hebben gekregen, dat zij thans gaarne hun *Oorlogstuin* willen omzetten in een *Volkstuin*.'¹¹³ Na de bevrijding was de communicatie er dan ook direct op gericht om alle aangesloten tuinders ervan bewust te maken dat de tijd was aangebroken om te gaan tuinieren als ontspanning en van de volkstuin een prettige verblijfsplek te maken. De landelijke organisatie wist zich daarin gesteund door de overheid, die in een radio-uitzending van 4 augustus 1944 nog had aangegeven dat bij de uitwerking van de toekomstplannen voor na de bevrijding 'ten nauwste kan worden samengewerkt met de organen van de overheid, die in de goede ontwikkeling van het volkstuinwezen na den oorlog een groot volksbelang zien.'¹¹⁴

Afbouw

In de eerste jaren na de bevrijding was de realiteit echter allesbehalve rooskleurig. In Utrecht besloot de gemeente in 1945 de tijdelijke oorlogscplexen aan te houden omdat die nog noodzakelijk waren voor de voedselvoorziening. Tot aan 1952 zou de gemeente gronden uitgeven voor tijdelijke tuinen. Vanaf 1948 was de bewerking van de grond kosteloos, dit vanwege de steeds onzekerder wordende toekomst van de terreinen in de stadsuitbreiding. Ontruiming diende 'op eerste aanzegging' plaats te vinden; het is duidelijk dat hiermee niet de condities gecreëerd werden waaronder de nutstuinder de omslag zou maken naar hobbytuinder.¹¹⁵

Ook in Amsterdam werd de organisatie in hoop en verwachting teleurgesteld: zodra de voedselnood voorbij was, gaven niet alleen de oorlogstuinders er de brui aan, maar lieten ook de bestuurders van de complexen het soms zelfs na om te helpen bij de opheffing van de complexen.¹¹⁶ Op 1 januari 1947 telde de landelijke organisatie nog 16.838 leden en aan het eind van dat jaar waren het er 14.498; in vergelijking met de 41.000 van 1944 dus een afname van ruim 26.000 leden; meer dan een halvering.¹¹⁷ Voor het algemeen verbond was het weer zaak om propaganda te maken. In de jaren '50 zou hiervoor verandering gebracht worden in de wijze waarop lidmaatschap mogelijk is, zoals we aan het eind van het hoofdstuk zien. In 1948 werd in het kader van de propaganda voor het eerst een 'volkstuinweek' georganiseerd, waarin alle Nederlanders uitgenodigd werden om een bezoek te brengen aan een volkstuinpark in de buurt.¹¹⁸ In 1948 steeg het aantal leden weer naar 15.512,

¹¹³ *De Volkstuin*, jaargang 28, nr. 1 (Amsterdam 1945) 8.

¹¹⁴ Geciteerd in *De Volkstuin*, jaargang 28, nr. 1 (Amsterdam 1945) 2.

¹¹⁵ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 59.

¹¹⁶ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 146.

¹¹⁷ *De Volkstuin*, jaargang 32, nr. 4 (Amsterdam 1949) 38.

¹¹⁸ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 147.

waarmee het AVVN ondanks de forse afname toch 8.000 meer leden kende dan de 7600 van voor de Tweede Wereldoorlog.¹¹⁹

Op het 9de congres van het AVVN, in 1947, had de organisatie een moeilijke beslissing te nemen. Vanwege verhoogde uitgaven door prijsstijgingen en de flinke daling in het ledental had de landelijke organisatie in 1946 behoorlijk verlies geleden. Contributieverhoging was daardoor noodzakelijk. De afdeling Amsterdam had het hier moeilijk mee, maar de verhoging werd toch voor twee jaar vastgesteld.¹²⁰ Verder besloot de organisatie op de vergadering tot instelling van een reorganisatiecommissie om het verbond te conformeren aan de nieuwe situatie, en stelde de afdeling Groningen met succes voor om 'voor de uitgaande stukken' voortaan de vereenvoudigde spelling te gebruiken.¹²¹

Als een donderslag bij helderen hemel, zoo viel op 15 Mei j.l. het bericht bij ons binnen, dat onze oud-voorzitter plotseling was overleden. Niemand, zelfs van hen, die tot zijn naaste medewerkers behoorden, zal dit einde hebben vermoed. Als het ware midden in de vele werkzaamheden, die gedaan moesten worden om het ideaal dat hij zich gesteld had, te kunnen bereiken, werd hij door den dood overvallen.

Er stond nog zooveel op zijn programma, dat gebeuren moest voor den wederopbouw en de uitbreiding van een gezond volkstuinwezen in Amsterdam.

Bijna 30 jaar heeft hij zich met volle toewijding gegeven aan de organisatie van de volkstuinders en wel op een wijze, die niet velen hem zullen verbeteren. Hij was de pionier van de volkstuinorganisatie, die aan zijn initiatief

IN MEMORIAM

J. VROEGOP †

haar ontstaan dankt en onder zijn leiding tot grooten bloei kon komen.

Een voldoening moet het voor hem geweest zijn, nog tijdens zijn leven zijn ideaal althans gedeeltelijk ver-

wezenlijkt te zien. Er bleef echter nog steeds veel te doen en hij was zich dat volkomen bewust, wilde van geen rusten weten, totdat hem nu van Hoogerhand het bevel is gegeven het werk te staken.

De eenige wijze, waarop wij zijn nagedachtenis in eere kunnen houden, zal zijn, zijn werk voort te zetten. Ieder op zijn plaats en naar zijn vermogen werke daaraan mede. Moge het prachtige voorbeeld, door Vroegop gegeven, zeer velen inspireeren om evenals hij hun krachten te geven in het belang van een groot deel van ons volk.

Bij het afscheid van dezen groote, past ons eerbied, eerbied en dankbaarheid tevens voor het vele, dat hij voor de volkstuinders heeft gedaan. Blijve zijn geest in ons werk voortleven.

Algem. Verbond van Volkstuindersver. in Nederland

Het AVVN rouwde om zijn geliefde oud-voorzitter die op 15 mei 1946 overleed.

¹¹⁹ *De Volkstuin*, jaargang 32, nr. 4 (Amsterdam 1949) 38.

¹²⁰ *De Volkstuin*, jaargang 30, nr. 5 (Amsterdam 1947) 50.

¹²¹ *Ibidem*, 50.

Opbouw

‘De volkstuinters, d.w.z. zij die reeds vóór den oorlog een volkstuin bezaten, zullen zooal niet direct (na de bevrijding, N.W.) dan toch zeer zeker binnen afzienbaren tijd weer terugkeren naar hun vroegere ideaal, n.l. van hun tuin een lustoord te maken, waarin zij met hun gehele gezin ontspanning kunnen vinden.’¹²² Om deze verwachting van het AVVN te verwerkelijken, moesten de oude verenigingscomplexen opnieuw opgebouwd worden. Veel van de oude complexen waren aan het eind van de oorlog namelijk onder water gezet om te dienen als tankversperring en in het algemeen was al het hout – huisjes, opbergkisten, bruggen, maar ook schuttingen, hekken, paaltjes en bonenstaken – in de laatste winter in de kachel verdwenen.¹²³

Het herstel van de volkstuincomplexen had echter geen prioriteit in de naoorlogse jaren. Zoals de complexen ontmanteld waren, zo was overal in het land de schade groot, waardoor het volkstuinwezen niet de grootste zorg was. Een groot probleem in deze jaren was bovendien het materiaalgebrek, dat de bouw van huisjes onmogelijk maakte en het herstel van de parken bemoeilijkte.¹²⁴ Tot aan 1950 zou het gebrek aan bouw materiaal de opbouw van het volkstuinwezen vertragen. Een verontrustend geluid, dat echter tegen de achtergrond van het geheel van zorgen van de Nederlanders in deze tijd nog wel te begrijpen is, komt van een Utrechtse voorzitter van een volkstuinvereniging: ‘het was erbarmelijk hoe ook de mentaliteit ten opzichte van het volkstuinwezen bij onze leden achteruit gegaan was. Wat je voor de oorlog met liefde van de leden gedaan kreeg, daar kon je na de oorlog naar fluiten.’¹²⁵ Een ander blijk van deze bezorgdheid over de mentaliteit in naoorlogs Nederland komt naar voren in de volgende paragraaf.

¹²² *De Volkstuin*, jaargang 28, nr. 1 (Amsterdam 1945) 2.

¹²³ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 57.

¹²⁴ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen*.

¹²⁵ J.P. Hellevoort, geciteerd in Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 57.

Opvoedende en huishoudelijke speerpunten

In de Wederopbouw was het beleid van het AVVN erop gericht om van de in de oorlog verkregen overheidssteun gebruik te maken en direct bij gemeenten aan te kloppen om nu eindelijk de doelstelling van definitieve plaatsen voor volkstuinten te verwezenlijken. Hiervoor stuurde de organisatie een brief naar alle gemeentebesturen van plaatsen met meer dan 15.000 inwoners, waarin zij aandrang op reservering van terreinen voor blijvende volkstuinparken in de uitbreidingsplannen.¹²⁶ In de brief voerde het verbond de culturele en hygiënische waarde die het volkstuinwezen juist in deze tijd voor de bevolking kon hebben aan als argument voor gemeentelijke steun. Een bevolking die van de volkstuin gebruik kon maken zou 'de zoo nodige rust te kunnen vinden, om het werk voor den wederopbouw met volle energie te kunnen uitvoeren.'¹²⁷

Om deze rol werkelijk te gaan spelen in de stedelijke gebieden in wederopbouwend Nederland, had het AVVN een aantal opvoedende en huishoudelijke speerpunten. Zo was de ordentelijkheid van de complexen een belangrijk aandachtspunt voor het verbond. Een behoorlijke aanleg van de parken, sierbeplanting, goed onderhoud aan de tuinen en vooral fatsoenlijk ogende tuinhuisjes waren nodig om 'de autoriteiten' zover te krijgen om van het volkstuinwezen een 'volledig geordend maatschappelijk systeem' te maken.¹²⁸ Het AVVN was van plan 'in overleg met de stadsarchitecten uit enkele groote gemeenten een aantal types van volkstuinhuisjes te ontwerpen die aan alle eischen zullen voldoen.'¹²⁹ Het materiaalgebrek dat in deze jaren heerste, zorgde er echter voor dat in 1948 nog steeds over de moeilijkheden bij de levering van de huisjes werd geschreven; vanwege de hoge materiaalkosten bood het AVVN zijn leden een spaarregeling aan van een gulden per week.¹³⁰

In het kader van de 'hygiënische waarde' van de volkstuin spoorde het AVVN zijn leden aan om verse producten te blijven telen. De verse groenten die de tuinders in de oorlog teelden waren ook nu nog belangrijk voor de gezondheid van de tuinder en zijn gezin, 'doch naast groenten kan er nu ook plaats komen voor fruit, een product, waarvan de waarde voor de gezondheid steeds meer wordt gewaardeerd.'¹³¹ De landelijke organisatie bekommerde zich echter niet alleen om de fysieke gezondheid van de volkstuinders. Het ging ook om

'de waarde, welke bloemen, planten, heesters en struiken voor den bezitter van een volkstuin hebben. Het is een geestelijke waarde. Een verzorgde tuin, goed aangelegd met bloemen en planten schenkt den mensch levensgeluk. (...) Het stelt de menschen in staat beter hun taak te verrichten wat van groot belang is nu er zooveel voor den opbouw van ons land moet gebeuren.'¹³²

Deze aandacht voor de geestelijke gezondheid van het volk is typerend voor de Wederopbouw en richtte zich vooral op één bevolkingsgroep, waarnaar ook de zorgen van het AVVN uitgingen: de in de oorlog 'verwilderde' jeugd. Ter heropvoeding van de volkstuinjeugd moesten de commissies die vóór

¹²⁶ *De Volkstuin*, jaargang 28, nr. 1 (Amsterdam 1945) 8.

¹²⁷ *Ibidem*, 8.

¹²⁸ *Ibidem*, 2 en *De Volkstuin*, jaargang 31, nr. 3 (Amsterdam 1948) 26.

¹²⁹ *De Volkstuin*, jaargang 28, nr. 1 (Amsterdam 1945) 2.

¹³⁰ *De Volkstuin*, jaargang 31, nr. 3 (Amsterdam 1948) 26.

¹³¹ *De Volkstuin*, jaargang 28, nr. 1 (Amsterdam 1945) 3.

¹³² *Ibidem*, 3.

de oorlog activiteiten op de complexen organiseerden weer hard aan de slag. Het AVVN vond het belangrijk om de jongeren weer te binden aan het volkstuinwerk en ze liefde voor de natuur bij te brengen.¹³³ Een voor die tijd opmerkelijk inzicht sprak uit een oproep in *De Volkstuin* om het jeugdwerk weer aan te pakken: 'De jeugdcommissies moeten in hoofdzaak bestaan uit de jongere generatie en mensen op rijpen leeftijd doen goed zich daaruit te verwijderen. De jeugd moet zichzelf leren regeeren.'¹³⁴

Wat was het resultaat van het aandringen bij gemeentes en de goede voornemens in de Wederopbouw van het volkstuinwezen? Twee maanden na het versturen van de brief maakte het AVVN gewag van de eerste resultaten: vanuit Rotterdam, Almelo, Breda, Den Haag, Kampen, Vlaardingen, Vlissingen en Voorburg was het bericht gekomen dat blijvende volkstuinparken in de uitbreidingsplannen vervat waren.¹³⁵ In 1949 berichtte de koepel over de stichting van permanente complexen in Groningen, Leiden en Haarlem. Zelf was de organisatie 'niet ontevreden': 'De noodzakelijkheid van permanente volkstuincomplexen wordt gelukkig door steeds meer instanties erkend en wij kunnen er zeker van zijn, dat de stedenbouwkundigen bij de uitwerking van de stedelijke uitbreidingsplannen steeds met reservering van gronden voor dit doel rekening houden.'¹³⁶

'Coloradokeverbestrijding eist voortdurende waakzaamheid

De Plantenziektenkundige Dienst wijst er de aardappelverbouwers met klem op, dat de strijd tegen de coloradokever niet mag verslappen. Het is nu de tijd om de jonge kevers, die straks gaan overwinteren, te verdelgen. Iedere kever, die nu vernietigd wordt, betekent het volgende jaar een haard minder. Men blijve dus waakzaam en controleer het gewas geregeld. Er mag niets ontsnappen.¹³⁷ In de strijd tegen deze coloradokever werd ook het AVVN ingezet: in het kader van een grootschalige landelijke campagne werden alle volkstuinters opgeroepen om mee te werken en zo de grote schade te voorkomen die de kever kon veroorzaken. Deze kever was met miljoenen tegelijk aangespoeld op de Nederlandse stranden en vormde een ware plaag: hele aardappelvelden werden opgevreten. De bestrijding van de kever was niet alleen een taak voor de landbouw, maar ook volkstuinten moesten bespoten worden, en op de stranden waar de kevers aanspoelden, werden zelfs schoolklassen ingezet om ze op te sporen.

¹³³ *De Volkstuin*, jaargang 28, nr. 3 (Amsterdam 1945) 3.

¹³⁴ *Ibidem*, 3.

¹³⁵ *Ibidem*, 1.

¹³⁶ *De Volkstuin*, jaargang 32, nr. 4 (Amsterdam 1949) 38 en 41.

¹³⁷ *De Volkstuin*, jaargang 30, nr. 8 (Amsterdam 1947) 106.

Politiek en rechten

Het streven en de inzet van het naoorlogse AVVN om de volkstuin te veranderen in een ‘ordentelijke lusthof’ die als recreatieplek een blijvende plaats aan de stadsrand verdiende, had succes: de volkstuin werd weer meer ter recreatie gebruikt en kreeg een nettere aanblik.¹³⁸ Zelfs in het verkrijgen van definitieve plaatsen voor volkstuinparken, iets dat eerder in de geschiedenis van het verbond alleen nog in Amsterdam gelukt was, slaagde de landelijke organisatie nu steeds meer. Deze ontwikkelingen van het volkstuinwezen hadden in Amsterdam echter een nadelig effect op de huurderspositie van de volkstuinverenigingen. De rechtsgang die volgde, zou landelijk zijn gevolgen hebben voor de positie van het verbond en de aangesloten verenigingen.

Afscheid van de Pachtwet

In de oorlog en de eerste jaren erna werden volkstuinders gezien als pachters van de grond die ze bebouwden, net zoals boeren dat zijn. Deze classificatie betekende dat de huurcontracten – in die tijd dus pachtcontracten – niet zomaar eenzijdig verbroken konden worden, dat de pacht prijzen door de grondkamer moesten worden goedgekeurd en dus niet enkel aan de grillen van de verhuurder onderworpen waren, en dat in het geval van onteigening een recht op schadevergoeding bestond. Deze bescherming van de Pachtwet genoten de volkstuinders dankzij het feit dat zij de grond gebruikten ‘om daarvan de vruchten te trekken’, zoals het in de Pachtwet heette.¹³⁹

Voor de gemeente Amsterdam was de naoorlogse ontwikkeling richting het recreatieve gebruik van de tuin reden om in 1949 de pachtcontracten om te zetten in normale huurcontracten.¹⁴⁰ Vruchten werden op de volkstuinten misschien nog wel geplukt, maar economisch voordeel was niet meer het doel van de tuin. De Amsterdamse bond accepteerde deze aantasting van haar rechten echter niet en besloot het na een jaar uitstel op een rechterlijke uitspraak aan te laten komen.¹⁴¹ In Amsterdam kreeg de gemeente op 20 januari 1950 gelijk van de Pachtkamer, en ook in hoger beroep bij de Pachtkamer van het hoger gerechtshof in Arnhem kreeg de bond op 2 april 1951 ongelijk.¹⁴² Deze uitslag, die in heel het land verhuurders de mogelijkheid gaf de contracten te veranderen, was reden voor het AVVN om op 11 november 1953 bij de minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening aan te kloppen. Nu de bescherming van de Pachtwet voorbij was, drong het verbond bij de minister aan op dat wat vanaf de oprichting al het doel was van de landelijke organisatie: landelijke wettelijke bescherming.

‘Het belang van het volkstuinwezen onderkennende heeft de Minister aan dit verzoek gevolg gegeven en werd bij beschikking van 30 juni 1953 ingesteld de Commissie Volkstuinwezen, welke tot

¹³⁸ Van der Sluijs, ‘Volkstuinen in Nederland’ 82-103.

¹³⁹ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 146.

¹⁴⁰ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 83.

¹⁴¹ Jansen, *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen* 146.

¹⁴² *Ibidem*, 146.

taak heeft na te gaan of het ter bescherming van de bij het volkstuinwezen betrokken belangen gewenst en mogelijk is voorzieningen te treffen.¹⁴³

De Commissie Volkstuinwezen

In de in 1953 door de minister ingestelde commissie namen, naast medewerkers van het Ministerie van Landbouw, afgevaardigden van de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Arnhem, een socioloog en twee afgevaardigden van het AVVN plaats, onder wie de nieuwe voorzitter P. Visser.¹⁴⁴ Pas na vijf jaar bracht de commissie rapport uit, met als belangrijkste reden voor de vertraging 'de beantwoording van de vraag of en zo ja in hoeverre wettelijke voorzieningen nodig en mogelijk zijn', die veel overleg gevergd had.¹⁴⁵ Op deze vraag heeft de commissie door onderlinge verdeeldheid geen eenduidig antwoord kunnen geven: haar conclusie bestond uit een aanraden tot 'verdere studie' naar de wettelijke voorzieningen en een vrijblijvend advies aan gemeenten. Die verdere studie is er nooit gekomen.

Een gebrek aan helderheid van het voorstel der afgevaardigden van het AVVN had in elk geval niet de schuld aan deze uitslag. De organisatie stelde een wet voor die moest bevatten:

- '1. Een verplichting voor de gemeentebesturen om volgens bepaalde normen grond voor permanente volkstuincomplexen beschikbaar te stellen;
2. in geval van gedwongen opheffing van volkstuincomplexen een verplichting tot het beschikbaar stellen van andere gelijkwaardig ingerichte terreinen;
3. het verstrekken van een passende schadeloosstelling, met name in verband met de in de bouw der huisjes gestoken gelden;
4. een financiële regeling met steun van de Regering voor de bouw van huisjes op de nieuw in te richten permanente complexen.¹⁴⁶

In Frankrijk, Duitsland en Engeland bestonden al dergelijke regelingen, en het voorstel van het AVVN vond in deze regelingen dan ook zijn inspiratie en verantwoording. De meerderheid van de commissie was daarentegen van mening dat deze vergelijking met andere landen niet gold als verantwoording van het voorstel. Zij vond dat de bevolkingsdichtheid en schaarste aan cultuurgrond in Nederland wettelijke regelingen vergelijkbaar met die uit de genoemde landen irreëel maakten.¹⁴⁷ Deze meerderheid zag 'de samenhang met andere recreatieve behoeften (...) alsmede het sterk plaatselijk bepaald karakter van het volkstuinwezen' als redenen om gemeenten te laten beslissen over de volkstuingronden.¹⁴⁸ Aan de gemeenten werd daarom een aantal adviezen aangeboden, waaronder de raad om een regeling voor de duurzaamheid van de blijvende complexen op te stellen, redelijke schadeloosstelling te bieden bij ontruiming en financiële steun bij de bouw van tuinhuisjes

¹⁴³ Ruys, *Het belang van de volkstuinten* 5.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 5.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 5.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 30.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 29-30.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 30.

te geven. In feite nam de commissie hiermee het gros van de eisen van het AVVN over, maar gaf zij deze vrijblijvend door als advies aan de gemeenten in plaats van zelf een wettelijke regeling op te stellen.

Deze voor het AVVN teleurstellende uitslag werd veroorzaakt door de verdeeldheid binnen de commissie, die niet opgelost kon worden. Zo stonden enkel de afgevaardigden van het AVVN compleet achter het wetsvoorstel. Van de meerderheid die niet achter het voorstel stond, was een deel nog van mening dat 'de planologische regelingen ter mogelijke oplossing van het "grond"-probleem' ingevoerd konden worden, 'ware het niet dat, dat naar haar ervaring binnen de uitbreidingsplannen de recreatie de sluitpost vormt onder de onderscheiden te behartigen belangen, terwijl binnen de sector recreatie de volkstuinten weer de sluitpost zijn.'¹⁴⁹ Voor de afgevaardigden van het AVVN moet deze categorisering van het volkstuintwezen een pijnlijke observatie zijn geweest.

De leden van de commissie konden aan het eind van het rapport bitter weinig punten van overeenstemming presenteren. Eén van die punten van overeenstemming handelde bovendien over het belang van tijdelijke complexen – een belang dat bij het AVVN niet bepaald bovenaan stond.¹⁵⁰ De commissie was ten slotte van mening dat zij door haar samenstelling niet in staat was geweest om alle aspecten van het volkstuintwezen en zijn problemen te overzien. Het vervolgonderzoek moest dan ook gebeuren met deelname van vertegenwoordigers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Sociale Zaken en Volksgezondheid, Binnenlandse Zaken enzovoort.¹⁵¹

Het AVVN deelde overigens die mening, getuige het feit dat zij ten tijde van de verschijning van het rapport een eigen editie uitgaf, waarin zij voordrachten van een socioloog, een sociaalgeograaf en een hoogleraar in de sociale geneeskunde opnam.¹⁵² Deze voordrachten behandelden het belang van volkstuinten vanuit het perspectief van hun verschillende vakgebieden. De uitgave van de editie kan gezien worden als een reactie op de teleurstellende resultaten van de commissie. Door eerst de voordrachten te lezen en daarna pas het rapport zou de lezer hopelijk overtuigd worden van het belang van de wettelijke bescherming. Op deze manier gaf het AVVN zijn visie op het rapport van de commissie; door de verspreiding van dit rapport inclusief de voordrachten zouden de adviezen van de commissie hopelijk wel gehoor krijgen op gemeentelijk niveau.

Besluit

De uitkomst van de rechtszaak tegen de gemeente Amsterdam, de vraag aan de minister en de daaropvolgende commissie was dus dat het aan de gemeenten overgelaten werd om te bepalen hoe met de volkstuint om te gaan. Om bij deze gemeenten genoeg druk te kunnen zetten, was het voor de organisatie van groot belang om weer meer leden te krijgen. 'Dit is dan ook voor het Hoofdbestuur aanleiding geweest aan het congres voor te stellen ook amateurtuinders individueel in onze gelederen op te nemen, welke voorstellen met grote meerderheid van stemmen zijn aanvaard.'¹⁵³ Dit

¹⁴⁹ Ibidem, 30.

¹⁵⁰ Ibidem, 36.

¹⁵¹ Ibidem, 36-37.

¹⁵² Van Griethuysen, *De betekenis van het volkstuintwezen*.

¹⁵³ *De Volkstuint*, jaargang 34, nr. 12 (Amsterdam 1951) 133.

besluit op het 12^e congres in 1951 betekende dat vanaf dat moment volkstuinders bij niet-aangesloten verenigingen, maar ook niet-volkstuinders lid konden worden.

Het verbond bood deze mensen het maandblad en deelname aan cursussen en aan 'de Internationale vakantie-uitwisseling' die door de koepel georganiseerd werd.¹⁵⁴ De individuele leden hadden uiteraard niet dezelfde rechten als aangesloten verenigingen en bonden, zoals recht op juridische bijstand en belangenbehartiging. De mogelijkheid tot individueel lidmaatschap leek dan ook sterk op de huidige mogelijkheid voor particulieren om een abonnement te nemen op het voorlichtingsblad van het AVVN en deel te nemen aan cursussen. Om de nieuwe leden zich meer thuis te laten voelen bij de organisatie, zou het karakter van het maandblad van het AVVN voor een breder publiek opgesteld gaan worden, met meer tuinbouwtips en minder verenigingsnieuws.¹⁵⁵ Het eerste nummer van 1952 verscheen daarom ook onder een andere naam: '*De Amateurtuinder*'.

¹⁵⁴ *De Volkstuin*, jaargang 34, nr. 9 (Amsterdam 1951) 98.

¹⁵⁵ *De Volkstuin*, jaargang 34, nr. 12 (Amsterdam 1951) 133.

5. De verzorgingsstaat

Inleiding

Met de verandering van de naam van het maandblad in *De Amateurtuinder* begon het AVVN een breder publiek aan te spreken. Behalve de verbreding van dit publiek met individuele leden, die later overigens alleen nog abonnee op het blad konden zijn en niet meer als individu lid van het Algemeen Verbond van Verenigingen, veranderde in de decennia na de jaren '50 ook het groepsverband van de mensen die het blad ontvingen. *De Amateurtuinder* beperkte zich daardoor steeds meer tot het verstrekken van tuinbouw informatie en besteedde steeds minder ruimte aan nieuws vanuit de verenigingen en aan het wel en wee van het verbond in zijn geheel. De lezer veranderde geleidelijk van een lid dat plaatsnam 'in de gelederen' om te 'strijden voor het ideaal' naar een individu dat betaalde voor het lidmaatschap, en daarmee voor de belangenbehartiging door het AVVN en het informerende en amuserende maandblad.

Het begin van deze ontwikkeling kan gelokaliseerd worden bij de verandering van de naam van het blad in 1952. Deze ontwikkeling sluit aan bij de verandering die zich in de samenleving als geheel voordoet en die begint met de opbouw van de verzorgingsstaat. In de loop van de jaren '50 liet de herstellende economische situatie na de sobere wederopbouwjaren weer loonstijgingen toe. De overheid begon in deze jaren met de opbouw van een stelsel van uitkeringen en voorzieningen, waardoor zij de vorm kreeg die nu verzorgingsstaat genoemd wordt. Net als voor de gehele Nederlandse bevolking, brachten deze jaren voor de volkstuinder een stijging van de welvaart.

In dit hoofdstuk zal de reactie van het volkstuinwezen op deze sociaal-maatschappelijke veranderingen centraal staan. Het eerste deel zal daarbij ingaan op de veranderingen op de volkstuin en de effecten daarvan op de functie van de tuin voor de volkstuinder. In het tweede deel wordt vervolgens de positie van de volkstuin in de ruimtelijke druk van de stadsuitbreiding behandeld.

Welvaart op de volkstuin

In 1959 consumeerde de Nederlandse bevolking voor 22 miljard gulden. In 1978 was dat bedrag bijna verachtvoudigd: 162 miljard gulden.¹⁵⁶ In zijn proefschrift over de geschiedenis van de vrijetijdsinvulling beschreef Theo Beckers de effecten van deze almaar toenemende koopkracht als volgt: 'Vrije tijd is consumptietijd geworden. Het proces van verburgerlijking van de arbeidersklasse is nu definitief voltooid.'¹⁵⁷ Een sociaal-maatschappelijk gevolg hiervan was de individualisering van de consumptievrijheid; elk individu kreeg de volledige vrijheid over de besteding van geld en tijd, zonder daarbij gebonden te zijn aan de vroegere zuilen.¹⁵⁸

Voor de volkstuin had de toename van de koopkracht tot gevolg het vrijwel volledig verdwijnen van economische motieven voor het tuinieren en een stijging van het voorzieningenniveau op de complexen en in de tuinhuisjes.¹⁵⁹ Op de permanente volkstuincomplexen maakten de komst van elektriciteit, stromend water, televisie en kookgelegenheid de huisjes geschikt om langere tijd in te verblijven. De recreatieve tuin met verblijfsmogelijkheid, waarvan de sierfunctie belangrijk is, nam zodoende toe. In Utrecht beschikte in 1976 bijvoorbeeld 88% van de volkstuinders over een huisje. Nog slechts 8% vulde zijn tuin uitsluitend met groenten zonder er ook bloemen en planten te kweken.¹⁶⁰

Nu het nuttigheidsaspect uit het volkstuinwezen leek te zijn verdwenen, kwam opnieuw in de samenleving de vraag op welke functie de volkstuin dan nu vervulde. Het AVVN had al vanaf zijn oprichting aangestuurd op 'de teelt van bloemen en planten ter ontspanning en geestelijke gezondheid' en kon over de uitbanning van de armoede op de volkstuin alleen maar tevreden zijn. Toch merkte de organisatie wel dat meer begrip gecreëerd moest worden bij de overheid over de gesteldheid en het belang van het volkstuinwezen. Vanaf de jaren '70 zijn, onder andere om deze reden, verschillende sociologische studies verschenen over de functie van de volkstuin. In een studie die het AVVN in 1978 in samenwerking met de in 2011 opgedoekte Stichting Recreatie uitgaf, schreven de samenstellers dat zij 'hopen dat het na het verschijnen van dit rapport niet meer zal voorkomen dat een overheidsfunctionaris zegt: "Volkstuinen is toch inmiddels een instituut dat zichzelf heeft overleefd, want er zijn toch geen arme mensen meer die hun groente en aardappelen niet kunnen kopen?"'¹⁶¹

¹⁵⁶ Theo Beckers, *Planning voor vrijheid. Een historisch-sociologische studie van de overheidsinterventie in recreatie en vrije tijd* (Wageningen 1983) 280.

¹⁵⁷ Ibidem, 279.

¹⁵⁸ Ibidem, 279.

¹⁵⁹ Van der Sluijs, 'Volkstuinen in Nederland' 94, Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 116 en Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin* 79-81.

¹⁶⁰ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 115.

¹⁶¹ AVVN en stichting recreatie, *Over Volkstuinen... nu* (1978) 17.

De volkstuinder en zijn tuin

Bij het geven van de opdracht voor het eerste sociologische onderzoek naar het volkstuinwezen, dat mede van het AVVN uitging, speelden echter toch economische motieven mee. In een gesprek met Frans Zantkuijl, die destijds het onderzoek verrichtte, vertelde deze dat Sicco Mansholt vanuit EG-gelden aan het eind van de jaren '60 een ton gereserveerd had voor een onderzoek naar het volkstuinwezen.¹⁶² Mansholt was in de oorlog verzetsstrijder geweest, na de oorlog verantwoordelijk voor de voedseldistributie en in de tijd dat hij de opdracht voor het onderzoek gaf landbouwcommissaris in de Europese Commissie.¹⁶³ Het geld was in de eerste plaats bestemd voor onderzoek naar de waarden van het volkstuinwezen in de openluchtrecreatie. Zantkuijl vertelde echter: 'Mansholt zelf zat echter altijd nog met een hypothese in zijn achterhoofd dat het volkstuinwezen best nog eens goed voor de voedselvoorziening zou kunnen zijn in tijden van crisis. Iedereen had de oorlog nog in zijn hoofd – althans, die bestuurders. Dat ze in één keer toch die tuinen nodig hebben om in ons voedsel te voorzien.'¹⁶⁴

Uit Zantkuijls onderzoek bleek dat het economische motief voor huurders van volkstuinen nog maar van ondergeschikt belang was, en in de afgelopen decennia is het gelukkig niet nodig geweest om de volkstuin weer in dienst van de voedselvoorziening te stellen.¹⁶⁵ De geënquêteerde volkstuinders in het onderzoek van Zantkuijl gaven 'ontspanning en rust' op als de belangrijkste reden voor de aanvraag van een volkstuin.¹⁶⁶ Ze beplantten hun tuin bovendien voornamelijk met bloemen en zien de tuin als belangrijk middel om de kinderen buiten te laten zijn.¹⁶⁷

Ook over de band tussen vereniging en leden wilde het AVVN duidelijkheid scheppen: hoe vaak ging een volkstuinder eigenlijk naar de verenigingsvergaderingen? Nam hij of zij deel aan de door de vereniging georganiseerde activiteiten? Uit eerdere cijfers uit 1966 bleek dat aan vergaderingen, ontspanningsavonden en de zomerse tentoonstelling iets minder dan de helft van de leden 'vaak' meedeed en een kwart 'soms'.¹⁶⁸ Het bezoek aan de tentoonstelling lag met 82% veel hoger. Binnen deze vereniging gaf 72% van de tuinders aan nieuwe vrienden gemaakt te hebben op de volkstuin.¹⁶⁹ Het landelijke onderzoek van Frans Zantkuijl rapporteerde in 1974 dat 57% van de tuinhuisbezitters de verenigingsvergaderingen bijwoonde.¹⁷⁰ Het blad van het AVVN bleek in deze tijd een bindende factor:

'Het maandblad "De Amateur-Tuinder" vormt een concrete en continuë relatie tussen het lid en zijn overkoepelende organisatie. Slechts een zeer klein percentage leest dit blad nooit. Het

¹⁶² Gesprek Niels Wildschut met Frans Zantkuijl, 11 januari 2012.

¹⁶³ Johan van Merriënboer, 'Mansholt, Sicco Leendert (1908-1995)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn6/mansholt> [21-06-2010]

¹⁶⁴ Gesprek Niels Wildschut met Frans Zantkuijl, 11 januari 2012.

¹⁶⁵ Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin* 86.

¹⁶⁶ *Ibidem*, 85.

¹⁶⁷ *Ibidem*, 85 en 99.

¹⁶⁸ S.S. Elzinga, *De volkstuin in de wereld van persoon en gezin* (z.p. 1968) 14-16.

¹⁶⁹ *Ibidem*, 14.

¹⁷⁰ Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin* 115.

blad wordt nog het minst of onvolledigst gelezen door diegenen zónder tuinhuis. Ruim 60% van de volkstuinders leest “De Amateur-Tuinder” gewoonlijk helemaal.¹⁷¹

Tot slot onderzocht Zantkuijl het belang van het tuinhuis voor de volkstuinder. Hij bevestigde de hypothese dat vooral mensen die bij hun eigen huis geen tuin hebben op de volkstuin een huisje willen.¹⁷² Vooral voor Amsterdam en Rotterdam kwam Zantkuijl tot opmerkelijke cijfers over het tuinhuis: in die steden overnachtte een kwart van de volkstuinders meer dan 80 nachten per jaar op de tuin en ongeveer 45% meer dan 31 nachten.¹⁷³ In Utrecht, Den Haag en Groningen was dit percentage lager: 20% van de tuinders overnachtte daar meer dan 31 keer per jaar. Deze tuinhuisbezitters gingen overigens vaak een hechte band aan met medetuinders. Zantkuijl verklaarde dit vanuit het feit ‘dat door het tuinhuisbezit langduriger en meer frequenter op de tuin wordt vertoefd’ en gaf aan: ‘Ruim 20% van de tuinhuisbezitters ontvangt meer dan 4x per week bezoek van volkstuinders **op de tuin**, terwijl dezelfde frequentie maar bij 1% van de volkstuinders **thuis** wordt vertoond.’¹⁷⁴ In een gedenkboek vertelt een alleenstaande moeder over haar besluit tot het nemen van ‘een eigen huisje met een tuin’: ‘Alle surrogaat oma’s, tantes en ooms bedankt dat jullie mijn kinderen toch een gevoel van een soort familieband meegeven!’¹⁷⁵

¹⁷¹ Ibidem, 115.

¹⁷² Ibidem, 105.

¹⁷³ Ibidem, 107.

¹⁷⁴ Ibidem, 106.

¹⁷⁵ Amateurtuindersvereniging Eigen Arbeid, Den Haag, *90 jaar* (2007).

De volkstuin in de stadsuitbreiding

Vanaf het passeren van de mijlpaal van 10 miljoen inwoners in 1950 is de Nederlandse bevolking gegroeid naar 16,6 miljoen nu. De welvaartsgroei had effecten als de toename van het gemiddelde ruimtegebruik per inwoner en de intensivering van het verkeer.¹⁷⁶ De dichtheid van het wegennet is enorm toegenomen, net zoals het aantal woningen in verhouding tot de bevolking.¹⁷⁷ Het logische gevolg van al deze groei was een toenemende druk op de beschikbare ruimte. De aandacht voor de natuur in de verdeling van de ruimte was daarbij sterk afhankelijk van politieke visie en de economische situatie.¹⁷⁸ Voor de volkstuin in de stedelijke omgeving betekenden de verschillende vormen van groei grotere dreiging voor het behoud van de grond.

Waar de Commissie Volkstuinwezen in de jaren '50 de verzekering van een bepaalde hoeveelheid volkstuingrond per inwoner niet reëel vond vanwege de bevolkingsdichtheid, nam de kans op zulke landelijke zekerheid daarna dus alleen maar af. Toch sprak het AVVN zijn leden in 1960 nog als volgt toe en had de organisatie nog de hoop haar doelstelling 'het verkrijgen van wettelijke bescherming' te bereiken:

'Samen moeten we optreden en net zo lang strijden voor een wettelijke regeling, dat deze er is. Nu zijn wij de vogelvrij verklaarden, wie gronden als sluitpost dikwijls worden toegewezen.'¹⁷⁹

Deze instelling van de organisatie ten spijt, had de commissie in het rapport uit 1958 al aangegeven dat de omgang met het volkstuinwezen beter op gemeentelijk niveau bepaald kon worden. In zijn strijd om permanente locaties voor volkstuinverenigingen, richtte het AVVN zijn pijlen in de volgende decennia dan ook voornamelijk op het bereiken van resultaat op dit niveau. En resultaat werd bereikt: 'Gaarne memoreren wij, dat het afgelopen jaar tot tevredenheid mag stemmen; één van onze belangrijkste doelstellingen, n.l. het verkrijgen van permanente complexen werd in 1964 weer op vele plaatsen gerealiseerd.'¹⁸⁰ In januari 1965 blikte het AVVN aldus op het vorige jaar terug.

De eerste concrete cijfers omtrent het aantal blijvende volkstuinparken kwamen echter pas met het verschijnen van het onderzoek van Zantkuijl; in 1972 kende bijna 60% van de bij het verbond aangesloten verenigingen een permanente status.¹⁸¹ Voor het rapport van het AVVN en Stichting recreatie, uit 1978, was opnieuw een enquête gehouden. Bij de presentatie van de resultaten daarvan gaf de beraadgroep aan bang te zijn dat de ondervraagden de verkeerde criteria hadden gehanteerd. 'De uitkomst was namelijk, dat ruim 80% van de terreinen binnen het verbond een permanente status zou hebben.'¹⁸² De aanname van de auteurs was dat verenigingen hun terrein als

¹⁷⁶ J.L. van Zanden, S.W. Verstegen, *Groene geschiedenis van Nederland* (Zeist 1993) 158.

¹⁷⁷ *Ibidem*, 161 en 158.

¹⁷⁸ *Ibidem*, 175-176.

¹⁷⁹ *De Amateurtuinder*, jaargang 43, nr. 2 (Amsterdam 1960) 22.

¹⁸⁰ *De Amateurtuinder*, jaargang 48, nr. 1 (Amsterdam 1965) 1.

¹⁸¹ Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin* 55-56 en AVVN, *Over Volkstuinen... nu* 29.

¹⁸² *Ibidem*, 29.

permanent bestempelden wanneer het al lang in gebruik was, terwijl het volkstuincomplex niet voldeed aan het eigenlijke criterium, namelijk opname in een bestemmingsplan.¹⁸³

In sterk contrast met de positieve berichten over de toename van het aantal blijvende volkstuinparken, stonden de signalen over volkstuinders die het lot van de verhuizing van hun complex hadden ondergaan. In de Randstad hadden de meeste tuinders dit al één of meerdere keren meegemaakt: het percentage van tuinders zonder tuinhuis die al één keer of vaker verplaatst waren, was in het onderzoek van Zantkuijl het hoogst: 57,1%.¹⁸⁴ In Arnhem en Breda ging het om 'slechts' één derde van de bij het AVVN aangesloten volkstuinders. Bij deze verplaatsingen ging het meestal om verdrijving uit de kern van het stedelijk gebied door woningbouw of industrie.¹⁸⁵

Uit het interview met Frans Zantkuijl blijkt echter dat deze verplaatsingen niet te wijten waren aan gebrek aan inspanningen van het AVVN: 'Je kon je geen betere verdedigers wensen. Het algemeen verbond ging tot het laatste gaatje in de onderhandelingen, en ook slim, met wijsheid en met ervaring. Ze wisten precies welke juridische procedures ze moesten volgen en bereikten veel met hun onderhandelingen. De heer Van der Pouw Kraan (destijds secretaris) was daarin meesterlijk.'¹⁸⁶ Zantkuijl, zelf nu wethouder voor de gemeente Haarlemmerliede, spreekt uit ervaring: 'In goed overleg; dat is toch vaak de beste manier om met gemeentebestuurders te werken. Ze hadden erg veel ingangen bij ambtenaren en in de politiek; kenden ontzettend veel mensen.'¹⁸⁷ Door de juiste connecties kon het verbond dus heel wat bereiken. Toch was de verplaatsing van een volkstuincomplex geen uitzonderlijke gebeurtenis; de volkstuin behield zijn zwakke positie in de strijd om de kostbare grond.

De sociaal-maatschappelijke functie van de volkstuin

'Meermalen heb ik tot mijn spijt moeten hooren, dat deze menschen (buurtbewoners, N.W.) onwetend waren van de vrije entree onzer tuinen, want dit juist had hen weerhouden reeds eerder een bezoek aan ons te brengen. Wijst dit niet op een groote fout en speciaal in het opzicht van onbekendheid met den volkstuin.'¹⁸⁸

In 1929, vlak na de oprichting van het AVVN, gaf de organisatie al op bovenstaande manier blijk van het besef dat een goede belangenbehartiging gebaat was bij goede pr. Een open uitstraling en een aantoonbare sociaal-maatschappelijke functie van volkstuinparken zou de onderhandelingspositie van het AVVN versterken. Hoe stond het met de plaats van de volkstuin in de samenleving in de jaren '70 en '80?

De strategie die het AVVN moest volgen om een goede sociale functie van de volkstuin te realiseren, werd geformuleerd in het rapport van de Commissie Volkstuinwezen. Een onderdeel van die strategie was: 'indien enigszins mogelijk dienen de complexen gecombineerd te worden met

¹⁸³ Ibidem, 29.

¹⁸⁴ Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin* 115.

¹⁸⁵ Ibidem, 75.

¹⁸⁶ Gesprek Niels Wildschut met Frans Zantkuijl, 11 januari 2012.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ *De Volkstuin*, jaargang 12, nr. 12 (Amsterdam 1929) 14-15.

sportvelden, speelweiden en park. De volkstuinten dienden kortom niet alleen voor de volkstuinte zelf, doch ook de andere stadsbewoners kunnen ervan meegenieten door de fraaie wandeling die één en ander biedt.¹⁸⁹ Deze wens zou later onder de noemer 'recreatief medegebruik' beleidspunt van het AVVN worden, maar is al heel zijn geschiedenis een aandachtspunt van de organisatie geweest.

'Volkstuinen als onderdeel van een recreatiegebied'; in Utrecht hield de gemeente er bij de uitgave van nieuwe, permanente volkstuinparken rekening mee.¹⁹⁰ In een onderzoek dat diezelfde gemeente in 1977 uitbracht, vermeldde zij desalniettemin ongunstige cijfers van het Instituut voor Toegepaste Sociologie over de landelijke plaats van de volkstuin in de passieve recreatie. Van de ondervraagden gaf 13% aan wel eens recreatief gebruik van een volkstuinpark in de buurt te maken, waarmee de volkstuin op de één na laatste plek eindigde in een rijtje waarin verder onder andere sportveld, kinderboerderij en hengelvijver vermeld stonden.¹⁹¹ 'Voor de meerderheid van de bevolking is een volkstuincomplex een onbetreden, dus onbekend gebied', zo was de conclusie.¹⁹² Ook in een rijtje van gewenste recreatieobjecten scoorde de volkstuin laag.

De onderzoekers van het instituut noemden als oorzaak van het lage percentage bezoekers aan volkstuinparken de onbekendheid met de openbare toegankelijkheid van de complexen. Deze rode draad in de geschiedenis van het volkstuinwezen duikt ook in een onderzoek uit 1989 nog op:

'De 65 bezochte complexen nodigen qua inrichting en toegankelijkheid niet uit tot medegebruik als wandelgebied of kijkgroen. De toegankelijkheid is daarop niet afgestemd en vanuit de privacy voor de tuinders is dat ook niet wenselijk. Als het al voorkomt wordt het door de tuinder niet gewaardeerd.'¹⁹³

Het oordeel over de toegankelijkheid van volkstuincomplexen was niet in elk onderzoek zo hard. Het onderzoek van de gemeente Utrecht kwam bijvoorbeeld op een aandeel van 60% dat positief stond tegenover de vrije toegankelijkheid van het complex.¹⁹⁴ Wanneer tuinders hier niet blij mee waren, had dat vaak te maken met de veiligheid van materiaal en gewassen, of met kwetsbare begroeiing en het verlangen naar rust.¹⁹⁵

Los van de wensen van de tuinders zelf, kwam uit het onderzoek van Zantkuijl naar voren dat het uiterlijk van de complexen vaak gesloten overkwam. Als oorzaken noemde hij het beperkte aantal ingangen en een ringsloot met boomsingels die het volkstuinpark aan het zicht onttrekken.¹⁹⁶ In de tijd dat hij het onderzoek verrichtte, vond Zantkuijl het 'merkwaardig dat er geen relatie tot stand kwam tussen volkstuinters en buurtbewoners.'¹⁹⁷ Maar, zo relativeerde hij, 'wij hebben in Nederland een merkwaardige manier om die dingen niet zo te mengen. Zo ook bij het volkstuinwezen; dat is

¹⁸⁹ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 63.

¹⁹⁰ *Ibidem*, 63.

¹⁹¹ *Ibidem*, 105.

¹⁹² *Ibidem*, 105.

¹⁹³ G.F.P. IJkelstam, G. Gaspersz, *Volkstuinen als grondgebruik* (Wageningen 1989) 35-36.

¹⁹⁴ Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* 116.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 116 en IJkelstam, *Volkstuinen als grondgebruik* 35.

¹⁹⁶ Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin* 67.

¹⁹⁷ Gesprek Niels Wildschut met Frans Zantkuijl, 11 januari 2012.

niet specifiek iets van die groep.¹⁹⁸ Als voorbeeld gaf hij sportverenigingen: daar loop je ook niet zo snel naar binnen, wanneer je er niet moet zijn; 'je hebt ook het gevoel dat je ergens in een intieme verenigingsstructuur binnenloopt.'¹⁹⁹ En bovendien: 'Er zijn met de huisjes nou eenmaal veel bezittingen, dus controle.'²⁰⁰ De toename van het aantal kostbare spullen door de gestegen welvaart had op deze manier een negatieve invloed op de openheid van de complexen.

Beleid AVVN

In de onderhandelingen met gemeenten was het van belang dat de sector goed voor de dag kwam. Door de verschuiving van de functie van *De Amateurtuinder* naar voorlichtingsblad kwamen oproepen aan de abonnee om zich in te zetten tot meerdere eer en glorie van het volkstuintwezen echter nauwelijks meer voor. Wanneer dit soort communicatie wel in het blad opgenomen werd, handelde ze vaak over het uiterlijk van de volkstuinparken:

'Om in de toekomst een groei van het aantal volkstuincomplexen te kunnen verwezenlijken is het nodig, dat er nu hard wordt gewerkt aan het verfraaien van onze complexen. Wij moeten de overheid duidelijk tonen wat het volkstuintwezen waard is en wat het ons waard is om een tuintje te mogen hebben. Een van de middelen, die U moet stimuleren Uw tuin goed te onderhouden, is de landelijke complexenkeuring (...)'²⁰¹

Het AVVN heeft vanaf het midden van de jaren '60 een jaarlijkse complexenkeuring georganiseerd voor volkstuintverenigingen die daaraan mee wilden doen. Deze keuringen gingen over het uiterlijk en onderhoud van de complexen. 'Een ander middel is natuurlijk het houden van tuinkeuringen en tentoonstellingen op de complexen, waarbij een complex vooral met de tentoonstellingen naar buiten kan treden.'²⁰²

Aan het begin van 1980 beschreef de voorzitter van het AVVN hoe de organisatie zich in het komende decennium zou gaan inzetten voor het behoud van de volkstuin: 'Het beleid zal erop gericht moeten zijn dat de overheid, van laag tot hoog en nog meer dan voorheen, steeds weer gewezen zal moeten worden op de nuttige werking van een volkstuin bij het optreden van alle mogelijk (schijn)welvaartsverschijnselen, die de psyche van een mens nadelig kunnen beïnvloeden!'²⁰³ De volkstuintuinder had in dit beleid de volgende functie te vervullen: 'U kunt daadwerkelijk bewijzen hoeveel plezier gebruikers van een volkstuin kunnen hebben aan het hun toegewezen stukje grond, door het goed te betelen en (nog belangrijker) goed onderhouden van uw tuin!'²⁰⁴

Behalve aansporen op een goed uiterlijk van de volkstuincomplexen, deed het AVVN meer in de communicatie naar zijn leden. In november 1980 stelde de voorzitter voor 'een principebesluit te

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ *De Amateurtuinder*, jaargang 50, nr. 4 (Amsterdam 1967) 90.

²⁰² Ibidem, 90.

²⁰³ *De Amateurtuinder*, jaargang 63, nr. 1 (Amsterdam 1980) 3.

²⁰⁴ Ibidem, 3.

nemen over de plaats van het A.V.V.N. in de sociaal-maatschappelijke sfeer.²⁰⁵ Op het congres van 13 juni 1981 zou de vergadering besluiten 'de activiteiten van het A.V.V.N. zo spoedig mogelijk méér nog dan voorheen te gaan richten op het ontplooiën van sociale activiteiten.'²⁰⁶ In concreto hield dit in dat het volkstuinwezen zich moest gaan inzetten voor groepen mensen als bejaarden, revaliderenden en gehandicapten. Deze mensen moesten aan grond geholpen worden en binnen volkstuinverenigingen door tuinders waar nodig van hulp worden voorzien.

²⁰⁵ *De Amateursuinder*, jaargang 63, nr. 11 (Amsterdam 1980) 223.

²⁰⁶ *Ibidem*, 225.

1978: het vijftigjarig jubileum van het AVVN

DRAKENSTEYN,
november 1978.

De feestelijke viering van het 50-jarig bestaan van het Algemeen Verbond van Volkstuindersverenigingen in Nederland geeft, zo wens ik U toe, niet slechts aanleiding tot talrijke gelukwensen, doch tevens tot een hernieuwde bezinning op de hedendaagse én de toekomstige betekenis van de volkstuin voor onze in velerlei opzicht zo jachtige samenleving. De volkstuin draagt bij tot bevordering van het welzijn in deze samenleving. Gaarne wens ik U daarom toe, dat de ook door mij zeer gewaardeerde doelstellingen van Uw Verbond steeds meer aanhang en steun zullen verkrijgen, zodat de voor de volkstuin ingeruimde plaats kwantitatief én kwalitatief niet slechts behouden doch nog uitgebreid zal kunnen worden.

Ik stel het bijzonder op prijs, dat ik, evenals in 1974 ter gelegenheid van het te Amsterdam gehouden 19e Congres van de Groene Internationale, opnieuw van mijn belangstelling en sympathie voor Uw Verbond en voor de Nederlandse volkstuinder kan doen blijken.
Veel succes!

Prins der Nederlanden.

Felicitaties van Prins Claus.

Het vijftigjarig jubileum van het AVVN in 1978 bood de gelegenheid om voldaan terug te kijken: Erkenning van de overheid was bereikt, meer dan de helft van de aangesloten volkstuincomplexen was opgenomen in een gemeentelijk bestemmingsplan en de voorzitters Visser en Vlieger waren in respectievelijk 1971 en 1975 benoemd tot (ook respectievelijk) Officier en Ridder in de Orde van

Oranje Nassau.²⁰⁷ Het verbond vertegenwoordigde in 1978 26.000 leden, tegenover 22.000 in 1972.²⁰⁸

Ter ere van het jubileum werden 'Regiodagen' georganiseerd: in verschillende delen van het land werd het jubileum van het AVVN op volkstuinverenigingen gevierd. In Amsterdam werd groot uitgepakt met een feestweekend waarop allerlei activiteiten en festiviteiten werden georganiseerd. De Voorzitter G.J. Willems schreef hierover: 'Als Volkstuinders, die vaak individualisten genoemd worden, iets dergelijks op touw kunnen zetten, dan zal elke overheid het belang van méér volkstuinen nog beter moeten gaan onderkennen, want naast het tuinieren is toch ook het met elkaar bezig zijn, sociaal contact, noemt men dat dan, zo uitermate belangrijk.'²⁰⁹

Vervolgens riep Willems alle volkstuinders op om in hun eigen regio deel te nemen aan de georganiseerde activiteiten: 'We kunnen onze hobby niet genoeg onder de aandacht van heel Nederland brengen.' Er wordt 'gewerkt aan activiteiten in Utrecht, Groningen, Arnhem, Rotterdam, Leiden en Delft en andere plaatsen, waarvan u nog het een en ander in deze amateurtuinder kunt lezen. Alle mensen, die bij deze organisaties betrokken zijn, rekenen op u!! Laat ze niet in de kou, regen of (hitte?) staan. Ze verwachten u... en... u zult het best leuk vinden...'²¹⁰

²⁰⁷ *De Amateurtuinder*, jaargang 61, nr. 12 (Amsterdam 1978) 308.

²⁰⁸ Zantkuijl, *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin* 54 en AVVN, *Over Volkstuinen... nu* 28.

²⁰⁹ *De Amateurtuinder*, jaargang 61, nr. 9 (Amsterdam 1978) 199.

²¹⁰ *Ibidem*, 199.

6. Een nieuwe wind: aanpassen om te overleven

Gedurende de 60 jaar van de tot nu toe beschreven geschiedenis van het AVVN, heeft slechts een enkeling zijn werk voor het verbond niet op vrijwillige basis verzet. Vanaf 1943, toen P. Visser het stokje van Jan Vroegop overnam, kende het verbond voor het eerst een bezoldigd voorzitter en later kwamen daar een gesalarieerde secretaris en enkele ondersteunende krachten bij. Een professioneel kantoor onder leiding van een directeur werd geïnstitutionaliseerd op het 42^e verbondscongres, op 27 mei 1989. In de beschrijvingsbrief gaf de organisatie blijk van ‘een gevoel, dat ondanks alle inspanningen, onvoldoende slagvaardig kon worden gereageerd op de maatschappelijke ontwikkelingen, die op onze organisatie afkwamen.’²¹¹ Meer dan een capaciteitsprobleem, achtte zij een ineffectieve organisatiestructuur hier de oorzaak van. Een structurele beleidsafdeling, die de bestuurders van ‘voldoende beleidsmatige “voeding”’ zou voorzien, was daarom nodig om de bestuurders van hun te zware last te ontdoen en het functioneren van het verbond te verbeteren.²¹²

Om de financiële ruimte te scheppen voor deze beleidsafdeling, die verantwoordelijk werd voor de beleidsmatige voorbereidingen en voor de uitvoering van het beleid, zouden de nieuwe voorzitter en secretaris onbezoldigd voor het verbond gaan werken. Deze reorganisatie moest meer helderheid creëren in de dagelijkse activiteiten van het verbond, en zou bovendien, door het verschil in salarisschaal van de nieuwe bezoldigde medewerkers, goedkoper zijn.²¹³ Welke waren die ‘maatschappelijke ontwikkelingen, die de afgelopen jaren op het Algemeen Verbond zijn afgekomen,’ en die ‘slechts met “kunst- en vliegwerk” het hoofd konden worden geboden’?²¹⁴ Deze waren van planologische en van ecologische aard, en zullen nu in deze volgorde aan bod komen.

Ruimtelijke ordening: de compacte stad

Allereerst was daar het overheidsstreven naar de ‘compacte stad’; vanaf 1983 wisselde het Rijk zijn deconcentratiebeleid van groeikernen ‘in het groen’ in voor een beleid dat erop gericht was om de ruimte in de stad intensiever te gebruiken. Deze beleidsommekeer leverde een direct gevaar op voor de volkstuin in de stedelijke omgeving. De nieuwe gedachte was dat de kern van de stad zo effectief mogelijk benut moest worden. Veel tuinparken die in dit gebied lagen, kwamen onder druk te staan. Vanaf het begin van de jaren ’90 heeft het AVVN veel en langdurige confrontaties gehad met gemeenten die volkstuinparken wilden verplaatsen. Vaak wist het verbond deze confrontaties tot een goed einde te brengen en tuinparken te handhaven. In het geval van verplaatsing kwam echter – naast het gebruikelijke leed voor de tuinder die al het opgebouwde op moest geven en ergens anders

²¹¹ Voorinformatie 42^e congres van het AVVN, op 27 mei 1989 te Ede. Toelichting agendapunt 10A “reorganisatievoornemens A.V.V.N.”.

²¹² Ibidem.

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ Ibidem.

opnieuw moest beginnen – een volgend probleem om de hoek kijken: alternatieve locaties binnen de gemeentegrenzen werden schaars.²¹⁵

Voor het AVVN lag hier na de reorganisatie van het kantoor een uitdaging; het nieuwe overheidsbeleid was één van de ontwikkelingen waar slagvaardig op gereageerd diende te worden. Behalve het behartigen van de belangen van tuinparken die onder druk kwamen te staan, werd het beleid gericht op het voorkomen van confrontaties met gemeenten door preventief met oplossingen te komen. De afsluiting van lange termijn huurovereenkomsten is hier een voorbeeld van. Daarnaast hoefde het compacte stad-beleid niet de verplaatsing van complexen als enig mogelijke implicatie te hebben: in het planologische beleid ging het om de intensivering van het ruimtegebruik in de stad. En ook volkstuincomplexen boden daar mogelijkheden voor. Het AVVN trad daarom naar buiten met een idee dat voor het eerst in 1935 al door het verbond geopperd was: het intensiveren van het gebruik van de grond die tuinparken in beslag nemen door ze open te stellen voor overige stadsbewoners.

Recreatief medegebruik

Het openstellen van het volkstuinpark: in het vorige hoofdstuk is gebleken dat lang niet alle volkstuinders er toen positief tegenover stonden. Het AVVN was midden jaren '90 echter volledig van de noodzaak ervan doordrongen: 'Wil het amateurtuinieren in de stedelijke omgeving enige kans maken om behouden te worden, dan zal vanuit deze sector de bereidheid moeten worden getoond om het exclusieve grondgebruik op te geven.'²¹⁶ 'Exclusief grondgebruik voor recreatieve functies zal in de toekomst steeds vaker naar het buitengebied worden verplaatst. Dit kan betekenen, dat tuinders straks kunnen kiezen tussen het delen van hun complex met andere recreanten, of verhuizen naar het buitengebied, ver van de woning en vaak slecht bereikbaar. Met andere woorden 'kiezen of delen'.²¹⁷

In 1997 gaf het Platform Amateurtuinieren de *Ideeën bundel voor recreatief medegebruik van tuinenparken* uit. Dit platform bestond naast het AVVN uit organisaties op het gebied van landbouwvoorlichting en milieu. De bundel was het resultaat van een ontwerpwedstrijd en de uitgave werd mogelijk gemaakt door steun van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.²¹⁸ Zowel voor gemeenten als voor volkstuinverenigingen bevatte de bundel ideeën en handreikingen voor een betere integratie van tuinparken in de bebouwde omgeving en een verlaging van de drempel voor niet-volkstuinders om het park 'mede' te gebruiken. Vereisten daarvoor waren bijvoorbeeld het verdwijnen van hoge hagen en schuttingen, contact leggen met de omgeving en aanpassing aan behoeften van anderen. Concrete voorbeelden van recreatief medegebruik zijn

²¹⁵ Niek Bosch, *Volkstuinen: de groene tankstations van de compacte stad. Een sociologisch onderzoek naar de betekenis van volkstuinen in relatie tot toekomstmogelijkheden voor het Amsterdamse volkstuinwezen* (Amsterdam 1996) 17.

²¹⁶ AVVN beleidsplan 1995-2000, 'Gewapend tegen beton' (Z.p. 1994) 6.

²¹⁷ H.B.J.A.G. Vroklage, 'Amateurtuinieren', in: *Handboek recreatie en toerisme* (Z.p. 1995) 1028-21.

²¹⁸ Platform Amateurtuinieren, *Samen leven, samen beleven. Ideeën bundel voor recreatief medegebruik van tuinenparken* (Zwolle 1997) 1.

schooltuinen voor basisschoolleerlingen, openstellen om de functie van plantsoen te bekleden of medegebruik door scouting, verzorgingstehuis of sport- of spelvereniging.²¹⁹

Hoeveel van de bij het AVVN aangesloten volkstuinverenigingen tot nu toe één of meer van de door het verbond gepresenteerde ideeën in de praktijk heeft gebracht, is niet precies duidelijk. Bekende voorbeelden zijn een tuinpark uit Utrecht dat ruimtelijk met een bedrijventerrein is geïntegreerd en waar ook een aantal kantoorpersoneelsleden een volkstuin hebben, en tuinparken met aanpassingen voor basisschoolleerlingen en/of gehandicapten. Herman Vroklage, communicatieadviseur bij het AVVN, gaf bovendien een indicatie van het aantal toen hij vertelde dat hij bijna geen tuincomplexen kent die niet één of meer van de ideeën in de praktijk gebracht heeft. Met name wanneer volkstuinparken ruimtelijk onder druk komen te staan, is de bereidwilligheid tot (verdere) implementatie van recreatief medegebruik groot. Als volkstuinverenigingen hiervan blijf geven, neemt de bereidheid tot verdere en duurzame afspraken op het gebied van rechtszekerheid vanuit de gemeente ook toe, zo heeft Herman Vroklage ervaren.²²⁰

Milieu

In de land- en (volks-)tuinbouw is in het verleden elk beschikbaar middel aangewend om een zo goed mogelijk resultaat te bereiken. Aandacht voor, of bewustzijn van de gevolgen die het gebruik van sommige van die middelen voor het milieu had, was er niet. Een gedenkboek van een Haagse volkstuinvereniging geeft blijk van de vroegere mentaliteit op de volkstuin: 'Toen werden met het grootste gemak gifsoorten toegepast die thans geheel zijn uitgebannen. De kool en sla, die met dat gif waren bespoten, werden probleemloos genuttigd.'²²¹ Naast vergiften werden in deze tijd, de jaren '70, ook andere praktijken heel normaal geacht: afval werd in een afgedankt olievat verbrand, glas werd in de grond gestort en oude tuinhuisjes werden met behulp van petroleum afgebrand en aan de aarde toevertrouwd.²²² In zijn blad gaf het AVVN al wel voorlichting over de gevaren van bestrijdingsmiddelen, maar voor een visie op en beleid ten aanzien van duurzaamheid was toch eerst een zetje vanuit de maatschappij nodig.²²³

Begin jaren '90 nam de aandacht voor het milieu in Nederland steeds meer toe. Zoals in meerdere sectoren gebeurde, kwamen ook in het volkstuinwezen misstanden aan het licht. Zo werd het volkstuinieren 'in diverse publicaties in de pers over verontreinigde grond op enkele complexen in een kwaad daglicht geplaatst. Dit heeft naar alle waarschijnlijkheid geleid tot een verminderde belangstelling in de hobby.'²²⁴ Om deze ontwikkeling tegen te gaan, moest het AVVN dringend 'een duidelijk en positief standpunt (blijven) innemen, zodat zowel het milieu gespaard wordt als de hobby maatschappelijk aanvaardbaar blijft.'²²⁵

²¹⁹ Ibidem, 7-13.

²²⁰ Gesprek Niels Wildschut met Herman Vroklage, 27 januari 2012.

²²¹ Amateurtuindersvereniging Eigen Arbeid, Den Haag, *90 jaar* 34.

²²² Ibidem, 34.

²²³ Gesprek Niels Wildschut met Frans Zantkuijl, 11 januari 2012.

²²⁴ AVVN Milieu Plan 'Op grond van morgen' (Z.p. 1992) 4.

²²⁵ AVVN beleidsplan 1995-2000, 'Gewapend tegen beton' 6.

Niet alleen in de media was aandacht voor de milieudreiging in het volkstuinwezen, maar ook wetenschap en overheid uitten hun zorgen. Zo bracht het Centrum van Milieukunde van de Rijksuniversiteit Leiden in 1993 een rapport uit over de gezondheidsrisico's voor volkstuinders van het bebouwen van verontreinigde grond.²²⁶ Door de grote en langdurige inname van zelf geteelde aardappelen en groenten kan het eten van deze gewassen al bij een lichte verontreiniging schadelijk zijn voor de gezondheid.²²⁷ Voorafgaand aan de vestiging van een nieuw volkstuincomplex moeten daarom eerst proefgewassen verbouwd worden, zo luidde de conclusie van het onderzoek. Ook raadde de onderzoeksgroep goede voorlichting bij het beheer van het terrein aan en hulp van overheden bij operaties als het aanleggen van een goed drainagesysteem.²²⁸

Vanuit de overheid was in 1993 ook aandacht voor de gevaren van het tuinieren op verontreinigde grond. Bij amendement werd in 1993 aan de toenmalige Wet op de openlucht recreatie een clausule toegevoegd die de verhindering van het aanleggen van een complex op vervuilde grond tot doel had. Hierin werd bepaald dat geen volkstuincomplex gevestigd mag worden zonder een 'gif-vrij' verklaring vooraf van burgemeester en wethouders.²²⁹ Voordat deze verklaring gegeven kon worden en met de aanleg van het volkstuinpark kon worden begonnen, moest een grondonderzoek worden uitgevoerd.

Ecologie en natuurlijk tuinieren

De aandacht van buitenaf en de ermee gepaard gaande imagoschade, maakte het voor het AVVN van belang een duidelijk en positief standpunt in te nemen. En dat gebeurde, onder de heldere doelstelling 'het bevorderen van alle vormen van milieuvriendelijk tuinieren'.²³⁰ Aangezien het verbond echter van mening was op dit gebied geen verplichtingen te kunnen opleggen aan zijn leden, werd een pakket van activiteiten en uitgangspunten opgesteld met als doel een gedragsverandering van de volkstuinders teweeg te brengen.²³¹ In haar milieuplan van 1992 zette de organisatie de verschillende inspanningen uiteen: de ontwikkeling van een keurmerk voor volkstuinverenigingen die milieuvriendelijk tuinieren en in de voorlichting naar de tuinders toe deze vorm van tuinieren als uitgangspunt nemen.²³²

In de loop van de jaren '90 heeft het AVVN deze doelstellingen uit het milieuplan onder leiding van een in het leven geroepen Milieu Advies Team verder uitgewerkt.²³³ Concreet uit te voeren activiteiten waren onder andere:

'het aanzienlijk terugdringen van het gebruik van chemisch synthetische gewasbeschermings- en onkruidbestrijdingsmiddelen (...); de actie evenwichtsbemestingsadviezen voor amateurtuinders; het organiseren van themamarkten, studiedagen en lezingen; het

²²⁶ Vroklage, 'Amateurtuinieren' 1028-13, het gaat om: A.W. Sleeswijk, René Kleijn, *Locaties voor volkstuinen: een toetsingskader* (Leiden 1993).

²²⁷ Sleeswijk, *Locaties voor volkstuinen* 19.

²²⁸ Ibidem, 56.

²²⁹ Vroklage, 'Amateurtuinieren' 1028-13.

²³⁰ AVVN beleidsplan 1995-2000, 'Gewapend tegen beton' 6.

²³¹ Ibidem, 8.

²³² AVVN Milieu Plan 'Op grond van morgen' 8 en 10.

²³³ 'Agenda en jaarstukken AVVN 1993', in: Voorinformatie 47^e congres van het AVVN, 4 juni 1994 14.

ontwikkelen van milieu educatieve spelen; (...) het samenwerken met natuur- en milieuorganisaties; het geven van adviezen via de Landelijke Complexen Keuring'.²³⁴

De belangrijkste maatregel van het AVVN om milieuvriendelijk tuinieren te bevorderen was de invoering van het 'Nationaal Keurmerk Natuurlijk Tuinieren' en het daarmee samenhangende begeleidingsproject. Bij de start van dit tweejarige project komt een advies- en begeleidingscommissie het volkstuincomplex inventariseren. Deze geeft dan concrete voorstellen voor aanpassingen op het complex. Vervolgens krijgt de vereniging een begeleider toegewezen die binnen twee jaar zes keer een bezoek brengt om de voortgang te beoordelen, vragen te beantwoorden en verder advies te geven. Aan het eind van de twee jaren brengt de commissie weer een bezoek; zij beoordeelt dan of het complex het keurmerk verdient en stelt een lange termijn advies op.²³⁵ Op deze manier worden volkstuinverenigingen die milieuvriendelijk willen tuinieren ondersteund door het AVVN. Bovendien bevat het begeleidingsproject een aantal workshops, krijgen bestuursleden een trainingsdag over interne communicatie en krijgt de vereniging exemplaren van het *Handboek Natuurlijk Tuinieren* en van ander informatiemateriaal.²³⁶

Wat waren de resultaten van de inspanningen van het AVVN om natuurlijk tuinieren te bevorderen? In 2006 schreef Herman Vroklage:

'Vrijwel iedere vereniging kent in meer of mindere mate een groepje leden of een commissie die zich sterk maakt voor natuurlijk beheer en onderhoud op het gehele tuinpark of een deel daarvan. Bij in ieder geval 27 verenigingen is het beheer en beleid zodanig geïnstitutionaliseerd dat zij het Nationaal Keurmerk Natuurlijk Tuinieren (Het "lieveheersbeestje") mogen voeren.'²³⁷

Dit lieveheersbeestje, dat op het keurmerkschild prijkt en verkregen wordt na twee jaar begeleiding, sierde na tien jaar dus de ingang van 27 van de 215 toen bij het AVVN aangesloten volkstuinverenigingen.²³⁸ Uit een artikel over de sociale en ecologische functie van volkstuinparken, dat 5 januari 2012 verscheen, blijkt dat dit getal – ondanks een beweging van nieuwe deelnemers en van afvallers – niet is veranderd.²³⁹

In de Tweede Kamer is het besef van de (mogelijke) ecologische betekenis van de volkstuin gegroeid.²⁴⁰ Daar is in 2009 namelijk besloten tot een eenmalig stimuleringsfonds van vier miljoen euro voor uitbreiding en modernisering van volkstuinparken; volkstuinparken konden van dit geld gebruik maken om mede op basis van natuurlijk tuinieren en recreatief medegebruik vooruitgang te boeken.²⁴¹ Deze subsidiering was een vervolg op de richtingwijzer uit de Nota Ruimte (2005) die

²³⁴ AVVN beleidsplan 1995-2000, 'Gewapend tegen beton' 12.

²³⁵ AVVN, IVN, De Kleine aarde en KNNV, Projectvoorstel begeleidingsproject Nationaal Keurmerk Natuurlijk Tuinieren (1996).

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ H.B.J.A.G. Vroklage, 'Volkstuinieren', in: *Handboek recreatie en toerisme* (Z.p. 2006) 7.

²³⁸ Ibidem, 2.

²³⁹ Kyra Kuitert, 'Tuinparken horen bij de stad, dus mag iedereen er in', *Tuin & Landschap* jaar 32, nr. 1 (Leiden 2012) 17.

²⁴⁰ Ibidem, 16.

²⁴¹ Gesprek Niels Wildschut met Herman Vroklage, 27 januari 2012.

aangeeft dat volkstuinten zoveel mogelijk moeten worden ontzien in de stadsuitbreiding.²⁴² Bij zowel de totstandkoming van deze volkstuintpassage in de Nota Ruimte als bij de instelling van het stimuleringsfonds heeft het AVVN een belangrijke rol gespeeld in het lobby- en beleidsbeïnvloedingscircuit.²⁴³

Het Centrum voor Tuin en Natuur

Een essentieel element in het beleid van het AVVN om recreatief medegebruik en natuurlijk tuinieren te bevorderen is voorlichting. Naast *De Amateurtuinder*, – in 2005 veranderd naar *De Tuinliefhebber* – voorlichtingsavonden op verenigingen, handboeken, brochures, posters en workshops kwam op 8 oktober 2007 een nieuw middel in de voorlichting nabij: op die dag werd begonnen met de bouw van het Activiteiten- en Informatiecentrum (AIC) in Utrecht.²⁴⁴ Het project is opgezet in samenwerking met de afdeling Natuur en Milieucommunicatie van de gemeente Utrecht, die de grond om het gebouw inrichtte met onder andere schooltuinen en een wijkontmoetingstuin, en de gemeente en het AVVN maken van elkaars faciliteiten gebruik.²⁴⁵

Dit gebouw – uiteraard milieuvriendelijk – dient als kantoor voor de zes professionele medewerkers en als vergaderplek voor het bestuur. Daarnaast is in het eerste jaar dat het gebouw in gebruik is genomen een grote hoeveelheid activiteiten en bijeenkomsten in het Activiteiten- en Informatiecentrum georganiseerd.²⁴⁶ De agenda voor 2012 toont eveneens een onverminderde bedrijvigheid.²⁴⁷ De doelstelling ‘informatie en voorlichting’, in de jonge dagen van de landelijke organisatie beter bekend als ‘het bijbrengen van kennis op tuinbouwgebied van haar leden’ heeft het AVVN zo kunnen aanscherpen. Welke effecten de vele inspanningen in dit Centrum voor Tuin en Natuur zullen hebben op het georganiseerde volkstuintwezen, daar kan dit historisch overzicht niet op vooruitlopen– dat zal de toekomst moeten leren.

²⁴² Vroklage, ‘Volkstuinieren’, in: *Handboek recreatie en toerisme* 3.

²⁴³ Gesprek Niels Wildschut met Herman Vroklage, 27 januari 2012.

²⁴⁴ Bescheiden 61^e congres van het AVVN, agendapunt 4 (2008) 13.

²⁴⁵ Jaarverslag AVVN 2009 4-5, http://avvn.nl/userfiles/files/AVVN_jaarverslag_2009.pdf (30-1-2012).

²⁴⁶ Ibidem, 3-4.

²⁴⁷ <http://avvn.nl/avvn/avvn/activiteitenoverzicht/> (31-1-2012).

Slot

In 2018 viert het AVVN zijn 90-jarig jubileum. Naast een opmerking over de chronologische incorrectheid van dit feest – de werkelijke oprichting van het AVVN geschiedde pas in 1929 – roept een dergelijk lang bestaan vragen op: Zijn er grote lijnen te ontdekken in de geschiedenis van het Algemeen Verbond van Volkstuinderverenigingen in Nederland? Hoe staan de veranderingen die het verbond heeft ondergaan in verhouding tot de ontwikkelingen in de maatschappij? En ten slotte: biedt deze geschiedenis aanwijzingen voor de toekomst?

Een belangrijke ontwikkeling in de geschiedenis van het AVVN is de toename van de mondigheid en daadkracht van de organisatie. Het algemeen verbond heeft zich in 90 jaar ontwikkeld van een draagvlak missende organisatie van arbeiders die zich zojuist ontworsteld hadden van het juk van de filantropische burgerstand, naar een professionele, daadkrachtige en zelfbewuste “Landelijke Organisatie voor Hobbytuinders”, zoals vandaag de dag de ondertitel van het AVVN luidt. Waar in de eerste tien jaar van het bestaan enkel in de gemeente Amsterdam rechtszekerheid verkregen werd voor de volkstuincomplexen, kende in de jaren '70 meer dan 60% van de aangesloten volkstuincomplexen een permanente status. Gingen volkstuinders in de jaren '30 nog demonstreren voor huurverlaging, nu heeft het AVVN een juridisch team dat bijstand verleent aan volkstuinverenigingen bij het verkrijgen van gedegen huurovereenkomsten. Deze opgaande lijn in de geschiedenis van de organisatie begon bij de emancipatie van de arbeiders in het begin van de 20ste eeuw, nam een vlucht door de samenwerking met de overheid vanaf de Tweede Wereldoorlog en is uitgekomen in een professioneel en milieuvriendelijk kantoor in Utrecht.

Op de volkstuincomplexen zelf is in de afgelopen 90 jaar ook veel veranderd. Als een rode draad loopt door deze geschiedenis de opkomst van het tuinieren als vorm van recreatie in plaats van als aanvulling op het voedselpakket. Grofweg nam de populariteit van de ‘recreatieve tuin’ toe vanaf de jaren '20 tot aan de Tweede Wereldoorlog, toen tuinieren voor het materiële nut weer noodzakelijk werd; en vanaf de jaren '50 nam het recreatieve weer de overhand.

Met de verminderende economische noodzaak van de volkstuin, werd de functie van de volkstuin in de maatschappij echter ook onduidelijker. In de loop van zijn bestaan heeft het AVVN zich ingespannen om deze functie voor het voetlicht te brengen en te manifesteren. De organisatie heeft bijvoorbeeld tentoonstellingen georganiseerd, opdracht gegeven tot sociologisch onderzoek, ideeën aangedragen voor verbeteringen aan de volkstuinparken en verenigingen daarbij begeleid. Het AVVN heeft ook steeds het belang van (meer) openheid en openbaarheid van de tuincomplexen als onderdeel van maatschappelijke verankering van het volkstuinwezen ingezien, gepropageerd en gestimuleerd; een instelling die door de jaren heen op gespannen voet stond met de behoefte aan privacy van veel volkstuinders. Dit verschil van inzicht heeft het streven van het AVVN naar verbetering van de positie van het volkstuinwezen in de samenleving bemoeilijkt – al lijkt het de laatste 15 jaar beter te gaan.

De voorgaande zes hoofdstukken hebben in ieder geval één eigenschap gemeen: ze behandelen elk de activiteiten en opstelling van het AVVN *tegen de achtergrond van* politieke en sociaaleconomische ontwikkelingen. De geschiedenis van het AVVN is daarmee geen verhaal van een geïsoleerde organisatie, maar van een verbond dat voortdurend in wisselwerking is met de maatschappij. De economische crisis, de oorlog, de Wederopbouw, de verzorgingsstaat, infrastructureel beleid en de aandacht voor het milieu hebben allen hun sporen achtergelaten in het georganiseerd volkstuinwezen, maar vooral ook initiatief en actie opgeroepen bij de organisatie.

Tot slot is er nog een rode draad waar te nemen in de geschiedenis van het AVVN: het streven naar handhaving en uitbreiding van het ledental. De volkstuinder uit Schiebroek die in het tweede hoofdstuk over het algemeen verbond te kennen gaf: 'Wat zal dat nu zijn! Een blaadje en daarmee basta!' bestaat nog steeds en het AVVN heeft het belang van organisatie in het volkstuinwezen zijn hele geschiedenis moeten blijven benadrukken. Net zoals deze tuinder in de jaren '30, moeten ook nu alle volkstuinders in Nederland attent gemaakt worden op de vele voordelen die aansluiting bij het AVVN met zich meebrengt. Toen de Schiebroekse tuinder bekend werd met wat de landelijke organisatie al bereikt had, was het besluit tot aansluiting snel genomen.

Het spreekwoord 'Eendracht maakt Macht!' dat in de jaren '30 regelmatig door het verbond gebruikt werd, klinkt nu hopeloos ouderwets; aan geldigheid heeft het echter niets ingeboet. Voor het AVVN ligt er dan ook een uitdaging om dit gezegde te vertalen naar een vorm die de volkstuinders van nu aanspreekt. Wat de geschiedenis ook doet: zich herhalen, vooruitgaan, of onvatbaar zijn voor generalisatie; voor het AVVN kan er in ieder geval uit geleerd worden van welk belang een zo groot mogelijke organisatie is, zowel voor het verbond als voor zijn leden. Door de lezer in te laten zien wat het AVVN doorgemaakt heeft, bereikt heeft, en waartoe het in staat is, kan deze geschiedenis misschien bijdragen aan de versterking van die organisatie.

Ontwikkeling ledental AVVN

1929: 1.500

1937: 5.300

1940: 5.840

1941: 7.600

1942: 37.500

1944: 41.000

1947: 17.000

1948: 15.500

1957: 18.000

1962: 20.000

1974: 22.000

1978: 26.000

1990: 25.500

2011: 27.500

Bibliografie

- Amateurtuindersvereniging Eigen Arbeid, Den Haag, *90 jaar* (2007).
- aMR Advies, *Tuinenparken, van goed naar beter* (Deventer 2002).
- AVVN beleidsplan 1995-2000, 'Gewapend tegen beton' (Z.p. 1994).
- AVVN en Stichting Recreatie, *Over Volkstuinen... nu* (1978).
- AVVN, *Jaarboekje ten behoeve van de leden van het Algemeen Verbond van Volkstuinders Vereenigingen in Nederland (1974-75)*.
- AVVN, *Jubileumuitgave. 75 Jaar jong!* (2003).
- AVVN, *Verslag XIXe Internationaal Volkstuinders Congres 1974 Amsterdam*.
- AVVN, *Volkstuinen - spitwerk in de toekomst* (Amsterdam 1984).
- Bosch, N., *Volkstuinen: de groene tankstations van de compacte stad. Een sociologisch onderzoek naar de betekenis van volkstuinen in relatie tot toekomstmogelijkheden voor het Amsterdamse volkstuinwezen* (Amsterdam 1996).
- Dijk, N. van e.a., *50 Jaar Tuinvereniging Jan Vroegop. 1946-1996* (1996).
- Elzinga, S.S., *De volkstuin in de wereld van persoon en gezin* (z.p. 1968).
- Gemeente Utrecht, *Door de tuin geleid* (1977).
- Griethuysen, B.M. van (red.), *De betekenis van het volkstuinwezen in Nederland* (Den Haag 1985).
- Hüner, E., *Volkstuinen in Lelystad* (Lelystad 1979).
- Ijkelenstam, G.F.P., Gaspersz, G., *Volkstuinen als grondgebruik* (Wageningen 1989).
- Jansen, L., *Oorsprong en ontwikkeling van het volkstuinwezen in Amsterdam. Uitg. t.g.v. het 50-jarig Jubileum van de Bond van Volkstuinders*, (1967).
- Jong, L. de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, vol. VII (Den Haag 1976).
- Kok, N., *Volkstuinen in Groningen. De effecten van de stimuleringsmaatregelen gedurende de Tweede Wereldoorlog* (Groningen 2009).
- Kossmann, E.H., *De Lage Landen 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België*, deel II 1914-1980 (Amsterdam 1976).
- Kuitert, K., 'Tuinparken horen bij de stad, dus mag iedereen er in', *Tuin & Landschap* jaar 32, nr. 1 (Leiden 2012).

- Louwes, S.L., 'De voedselvoorziening', in: J.J. Bolhuis e.a. (red.), *Onderdrukking en Verzet. Nederland in oorlogstijd* (Nijmegen z.j.).
- Ploeg, T. van der, *Volkstuin of verblijfstuin? Verblifsrecreatie op volkstuincomplexen* (Breda 1980).
- Ruys, C.L.W., *Het belang van de volkstuinen: rapport van de commissie volkstuinwezen* ('s-Gravenhage 1958).
- Segers, Y., Molle, L. van, *Volkstuinen: Een geschiedenis* (Leuven 2007).
- Sleeswijk, A.W., Kleijn, R., *Locaties voor volkstuinen: een toetsingskader* (Leiden 1993).
- Sluijs, C. van der, 'Volkstuinen in Nederland. Spitten naar de wortels' in: *Het jaarboek Nederlands Openluchtmuseum vol 6 (2000) 82-103*.
- Vries, J. de, *De Nederlandse Economie tijdens de 20ste eeuw* (Kapellen 1973).
- Vroklage, H.B.J.A.G., 'Amateurtuinieren', in: *Handboek recreatie en toerisme* (Z.p. 1995).
- Vroklage, H.B.J.A.G., 'Volkstuinieren', in: *Handboek recreatie en toerisme* (Z.p. 2006).
- Zanden, J.L. van, Versteegen, S.W., *Groene geschiedenis van Nederland* (Zeist 1993).
- Zantkuijl, F., *Van Coelghaerde tot vrijetijdstuin: een empirisch-sociologische studie over het volkstuinwezen* (Amsterdam 1974).
- C. Zeevat en Maartje Berndsen, *Tot Nut & Genoegen: volkstuincultuur in Nederland* (Rotterdam 2001).

Het orgaan van het AVVN:

Van 1917 tot 1952: *De Volkstuin*

Van 1952 tot 2006: *De Amateurtuinder*

Van 2006 tot op heden: *De Tuinliefhebber*

Jaarverslagen AVVN:

Voorinformatie 42^e congres van het AVVN. Toelichting agendapunt 10A “reorganisatievoornemens A.V.V.N.” (1989) archief AVVN.

‘Agenda en jaarstukken AVVN 1993’, in: Voorinformatie 47^e congres van het AVVN (1994), archief AVVN.

Bescheiden 61^e congres van het AVVN, agendapunt 4 (2008), archief AVVN 13.

Jaarverslag AVVN 2009 4-5, http://avvn.nl/userfiles/files/AVVN_jaarverslag_2009.pdf (30-1-2012).

Websites:

<http://www.volkstuin40-45.nl/>

<http://avvn.nl/avvn/avvn/activiteitenoverzicht/>

http://www.janvroegop.nl/de_historie.shtml

<http://www.amstelglorie.nl/body.htm>

Gesprekken met:

Frans Zantkuijl, 11 januari 2012.

Herman Vroklage, 27 januari 2012.

